

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

MAGISTRSKO DELO

POVEZANOST OSEBNOSTNIH ZNAČILNOSTI Z
GOLJUFANJEM IN UČINEK OPAZUJOČIH OČI

ŠPELA CVIKL

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN
INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE

Magistrsko delo

Povezanost osebnostnih značilnosti z goljufanjem in učinek opazujočih oči

(Personality traits in association with cheating and Watching-eye effect)

Ime in priimek: Špela Cvikl

Študijski program: Uporabna psihologija, 2. stopnja

Mentor: doc. dr. Matej Kravos

Somentor: doc. dr. Maja Smrdu

Koper, december 2018

Ključna dokumentacijska informacija

Ime in PRIIMEK: Špela CVIKL

Naslov magistrskega dela: Povezanost osebnostnih značilnosti z goljufanjem in učinek opazujočih oči

Kraj: Koper

Leto: 2018

Število listov: 64   Število tabel: 8

Število referenc: 149   Število slik: 2

Mentor: doc. dr. Matej Kravos

Somentor: doc. dr. Maja Smrdu

UDK: 159.923.3:343.721(043.2)

Ključne besede: osebnostne značilnosti, goljufanje, model velikih pet, temna triada, učinek opazujočih oči, nevroticizem, psihopatija, narcisizem

Izvleček:

Z raziskavo smo preverjali, kako se osebnostne lastnosti povezujejo z goljufanjem in ali fotografija z opazujočimi očmi znižuje goljufanje. Izbrali smo model velikih pet (ekstravertnost, nevroticizem, sprejemljivost, vestnost in odprtost) ter koncept temne triade (makiavelizem, narcisizem, psihopatija). Goljufanje smo preverjali s spletnim testom, ki obsega 10 matematično-aritmetičnih nalog. Dosedanji rezultati empiričnih študij poročajo o pozitivni povezanosti nevroticizma z goljufanjem ter negativni povezanosti dimenzij sprejemljivost in vestnost z goljufanjem. Tudi temna triada se pozitivno povezuje z vrsto zlonamernih vedenj, s psihopatijo kot glavnim napovedovalcem goljufanja. Z dobljenimi rezultati smo potrdili tretjo hipotezo, ki predpostavlja, da se bo z goljufanjem pozitivno povezoval nevroticizem. Glavno raziskovalno vprašanje smo preverjali s četrto hipotezo in se je nanašalo na učinek opazujočih oči, pri čemer nas je zanimalo, če znižuje dissocialno vedenje (v našem primeru goljufanje). Kot intervencijo smo uporabili fotografijo z opazujočimi očmi. Rezultati raziskave so pokazali statistično značilno razliko med kontrolno in eksperimentalno skupino, kar pomeni, da so udeleženci ob prisotnosti fotografije z opazujočimi očmi goljufali manj. Potrdili in dokazali smo tudi sedmo hipotezo, in sicer da učinek opazujočih oči ne deluje na posameznike z višje izraženo psihopatijo.

Key words documentation

Name and SURNAME: Spela CVIKL

Title of the master thesis: Personality traits in association with scholastic cheating and »Watching-eye« effect

Place: Koper

Year: 2018

Number of pages: 64   Number of tables: 8

Number of references: 149   Number of images: 2

Mentor: Assist. prof. Matej Kravos, PhD

Co-Mentor: Assist. prof. Maja Smrdu, PhD

UDK: 159.923.3:343.721(043.2)

Keywords: personality traits, scholastic cheating, big five model, the dark triad, watching-eye effect, neuroticism, psychopathy, narcissism.

Abstract:

With the experiment we tried to conclude how personality traits are connected with cheating and does a photograph of watching eyes lower scholastic cheating. We chose The Big Five model (extraversion, neuroticism, agreeableness, consciouness and openness) and The Dark Triade concept (Machiavellianism, narcissism and psychopathy). The cheating was examined with an online test which had 10 mathematical tasks. Empirical studies report positive correlations of neuroticism with cheating and negative correlations of agreeableness and consciouness with cheating. Also, The Dark Triade has positive correlation with all kinds of antisocial behaviours, with psychopathy beeing the strongest predictor of cheating. With our results we have confirmed the third hypothesis which pressumes that neuroticism has positive correlation with cheating. The perception of watching eyes has been found to reduce dishonest behavior which was our principal research question and was examined with the fourth hypothesis. We used a photograph of the watching eyes as an intervention. The results indicated significant differences between the control and experimental group, which means that participants cheated less in the presence of the photograph with watching eyes. We have also confirmed our seventh hypothesis that the watching-eye effect is not applicable on individuals high in psychopathy.

SEZNAM KRATIC

- BFQ** Big Five Personality Questionnaire (Vprašalnik velikih pet osebnostnih dimenzij)
- E** Dimenzija ekstravertnosti
- S** Dimenzija sprejemljivosti
- V** Dimenzija vestnosti
- Čs** Dimenzija čustvene stabilnosti oziroma nevroticizma
- O** Dimenzija odprtosti
- Li** Lestvica iskrenosti
- SD3** Short Dark Triad (Vprašalnik temne triade)
- M** Podlestvica makiavelizma
- N** Podlestvica narcisizma
- P** Podlestvica psihopatije
- Sg** Stopnja goljufanja

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	1
1.1	Osebnost	2
1.1.1	Petfaktorska struktura osebnosti.....	3
1.1.2	Temna triada.....	8
1.2	Povezanost med petfaktorskim modelom in temno triado	13
1.3	Goljufanje	15
1.3.1	Povezanost med goljufanjem, modelom velikih pet in temno triado.....	16
1.4	Učinek opazujočih oči	21
2	OPREDELITEV PROBLEMA	23
3	METODA.....	27
3.1	Vzorec.....	27
3.2	Pripomočki	27
3.2.1	Računalniška različica miselno-aritmetičnih nalog.....	27
3.2.2	Vprašalnik velikih pet	28
3.2.3	Vprašalnik temne triade	28
3.3	Postopek	29
3.4	Obdelava podatkov	30
4	REZULTATI.....	31
4.1	Demografski podatki	31
4.2	Test normalnosti porazdelitve na našem vzorcu.....	32
4.3	Opisna statistika in primerjava med skupinama	33
4.4	Korelacijska analiza med uporabljenimi lestvicami in stopnjo goljufanja.....	35
5	RAZPRAVA	36
6	SKLEPI	42
7	VIRI.....	44

KAZALO TABEL

Tabela 4.1 Frekvenčna statistika spol.....	31
Tabela 4.2 Frekvenčna statistika starost	31
Tabela 4.3 Frekvenčna statistika izobrazba.....	32
Tabela 4.4 Test normalnosti porazdelitve na našem vzorcu.....	32
Tabela 4.5 Opisna statistika in rezultati t-testov za neodvisne vzorce za vprašalnik BFQ glede na skupino	33
Tabela 4.6 Opisna statistika in rezultati t-testov za neodvisne vzorce za vprašalnik SD3 glede na skupino.....	34
Tabela 4.7 Opisna statistika in rezultati t-testov za neodvisne vzorce stopnje goljufanja glede na skupino	34
Tabela 4.8 Prikaz korelacij s Pearsonovim r med lestvicami vprašalnika BFQ in SD3 ter stopnjo goljufanja.....	35

KAZALO SLIK

Slika 1: Hierarhični model osebnostnih lastnosti (Musek, 2010)	3
Slika 2: Uporabljena fotografija opazujočih oči (Guy, 2013)	29

ZAHVALA

V procesu nastajanja magistrskega dela je sodelovalo veliko ljudi, katerim se moram prav posebno zahvaliti.

Zahvaljujem se mentorju doc. dr. Mateju Kravosu za usmeritve, nasvete in potrpežljivost ob moji neodločnosti.

Prav posebno zahvalo namenjam somentorici in vzornici doc. dr. Maji Smrdu. Neizmerno sem hvaležna za vso strokovno pomoč in s tem široko pridobitev znanja, prijaznost ter namenjen čas. Kljub zasedenosti si je vedno vzela čas zame, odgovarjala na vsa zastavljena vprašanja, me spodbujala, učila, pohvalila in podala nešteto koristnih nasvetov glede tehničnih in vsebinskih vidikov naloge. Iskrena hvala za vse! Brez vas mi ne bi uspelo.

Zahvaljujem se vsem prijateljem in znancem, ki so si med poletnimi počitnicami vzeli čas in z veseljem sodelovali v moji raziskavi. Hvala vam!

Zahvaljujem se prijatelju Luki Zlatečanu za programiranje računalniškega testa miselno-aritmetičnih nalog. Brez tebe izvajanje eksperimenta ne bi bilo mogoče!

Zahvaljujem se Abituri Celje za prijaznost in odstop računalniške učilnice, v kateri smo izvajali eksperiment.

Zahvalila bi se rada tudi svojim trem najdražjim sošolcem za nasvete, pomoč in »brainstorming« ob pisanju magistrskega dela. Dean, Anja in Martina, iskrena hvala!

Zahvalila bi se tudi kolegici Poloni Parežnik za lektoriranje magistrskega dela.

Draga babica in dedi, iskrena hvala za vse!

Dragi mamica in Iza! Vama namenjam prav posebno zahvalo za vso ljubezen, podporo, spodbujanje in pomoč. Hvala, ker sta vedno verjeli v moj uspeh in vame. Brez vaju danes ne bi bila to, kar sem.

Dragi moj Marko, hvala, ker si.

In Tebi..., ki tiho bdiš nad mano in me čuvaš.

»Znanje je edina stvar, ki ti je ne more nihče vzeti.«

1 UVOD

»Predstavljaš si, kaj vse vidimo muhe, ko brenčimo po svetu. Potrpežljive ljudi, kateri mi dovolijo sesti na kruh in sladko sadje, pa take, ki me želijo ubiti s časopisnim papirjem, se derejo name in me primerjajo s smetmi pa take, ki mi odprejo okno in pustijo možnost izbire.

Bila sem muha za en dan. Brenčala sem po galeriji in sedla na napis "ne fotografiraj!". Na levi strani je stal kip in dve kitajki sta čakali, da se prostor sprazne, da se bosta fotografirali s kipom. Kljub temu, da v prostoru ni nikogar, pa se fotografirata zelo "na hitro", saj ju mogoče kdo gleda skozi kamere. "Kako smešni so ljudje," si rečem in odletim naprej.

Bila sem muha za en dan. Sedla sem na lase nekega fanta v kinematografu. Bil je lepo urejen, sedel je zravnano, ob njem je sedelo čudovito dekle. Čakal je deset minut, da so luči v dvorani ugasnile in inkognito zalepil žvečilko pod sedež. Med predstavo si je vrtal po nosu, ko pa so se prižgale luči, je prste pospravil v žep. Ni me več zanimalo, kam bo še vtaknil prste, odletela sem naprej.

Bila sem muha za en dan. Priletela sem v učilnico, sedla na luč in opazovala otroke med pisanjem testa. Deček v predzadnji klopi se je obračal po prostoru in gledal, od koga bi lahko prepisal odgovore. Nato je iz žepa potegnil telefon in tam iskal odgovore. Živčno je grizel nohte in neprestano preverjal, če ga kdo opazuje. V tem trenutku mu je žal, da se ni včeraj raje učil, kot pa da je igral igrice na računalniku, a bo naslednič najbrž storil enako. "Tukaj sem videla dovolj," si rečem in odletim naprej.

Kaj pa, če vas muhe vedno opazujemo?» (Misli umetnice Maje Zupac, ko sva ob kavi premlevali o vsebini magistrskega dela).

Ko imamo občutek, da nas nekdo opazuje, se ljudje velikokrat vedemo drugače, kot bi se vedli v anonimnosti. Zavestno prilagodimo svoje vedenje, da bi napravili čim boljši vtis in s tem poskrbeli za svoj ugled v družbi. Kaj pa če so pogledi subtilni in jih ne zaznavamo zavedno? Kaj če pogledi ne prihajajo od dejanskih oseb, vendar so zgolj abstraktni, subtilni namigi, ki le vzbujajo občutek biti opazovan? Bomo prilagodili svoje vedenje v skladu s socialnimi in moralnimi normami in se vedli bolj družbeno sprejemljivo? Bomo v kinu še vedno vrtali po nosu in v šoli goljufali na testih? Morda se nekdo, ki se običajno požvižga na posledice, ne bo zmenil za nemiren občutek, da ga nekdo opazuje in bo brez slabe vesti nadaljeval z goljufanjem. Bodo vestni študenti goljufali več kot tisti, ki kažejo psihopatsko osebnostno strukturo? Bodo na naš odziv vplivale tudi razlike med osebnostnimi lastnostmi? S pričujočo raziskavo smo želeli odgovoriti na zastavljena vprašanja.

Preverjali smo katere osebnostne lastnosti temne triade in modela velikih pet se povezujejo z goljufanjem in ali so naši rezultati konsistentni z rezultati drugih študij. Z glavnim raziskovalnim vprašanjem smo želeli preveriti, ali fotografija z opazujočimi očmi res vzbuja občutek opazovanosti in posledično znižuje goljufanje ter ali bo na vse udeležence, kljub razlikam med osebnostnimi lastnostmi, imela isti učinek.

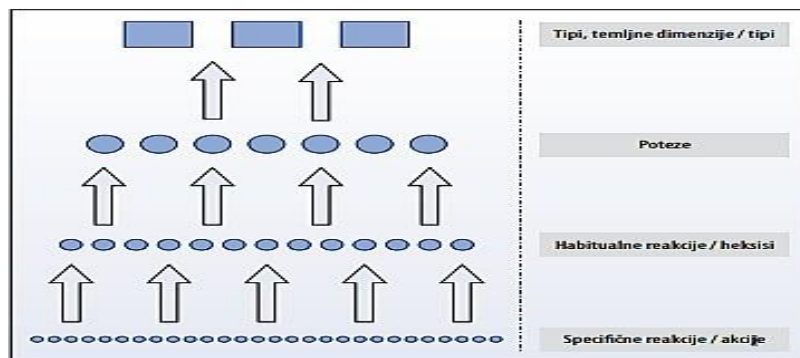
1.1 Osebnost

Pogledi na osebnost izhajajo iz različnih filozofskih tradicij, razlagajo jo mnoge psihološke in biološke teorije, pri čemer so si lahko med seboj tudi v protislovju. Te teorije so bolj ali manj parcialne, avtorji se v preteklosti niso veliko ukvarjali z vprašanjem združljivosti in primerljivosti različnih modelov (Benedik, 2010). Glede na vidik, ki ga izpostavljajo, bi tako lahko teorije osebnosti razdelili na intrapsihične, vedenjske, medosebne, kognitivne, nevrobiološke in evolucijske (Livesley, 2001). Po Millonu (2004) je osebnost kompleksen in koherenten sistem psiholoških struktur in procesov. Je vzorec globoko vtkanih psiholoških značilnosti, ki se avtomatično odražajo na skoraj vseh področjih posameznikovega psihološkega delovanja. Izraz osebnosti najdemo tako v intrapsihičnem, subjektivnem, kot materialnem, zunanjem svetu. Determirajo jo biološki in socialni dejavniki oziroma interakcija med njimi. Osebnost kot plastičen biološki sistem nenehno oblikujejo vplivi iz okolja. Posameznik se razvija skozi kontinuirano recipročno igro psihičnih, socialnih in bioloških faktorjev (Magnusson, 1992).

Kljub nenehnemu razvoju pa osebnost ohranja neko trajnost, kontinuiranost, stabilnost in identiteto, ki predstavljajo njene glavne značilnosti. Je kompleksen, navznoter razčlenjen in hierarhično organiziran sistem. Strukturo osebnosti sestavljajo globoko vtkane šablone vtisnjenih spominov, vedenjskih vzorcev, potreb, čustev, konfliktov itd., ki vodijo izkušnje in dajejo pomen novim doživetjem. Kljub kompleksnosti osebnosti ta v zdravih pogojih navzven in navznoter deluje kot harmonična, koherentna enota (Benedik, 2010).

Osebnost je edinstvena in neponovljiva, saj se kompleksen sistem determinant in vplivov vsaj malo razlikuje pri vsakem posamezniku, ki je tako prepoznaven. Za povprečnega posameznika je najpomembnejša značilnost ljudi ta, koliko se med seboj razlikujemo. Že jezik, ki ga uporabljamo pri opisovanju osebnosti, je predvsem jezik individualnih razlik (Caprara in Cervone, 2000). Osebnost temelji na individualni zavesti (samozavedanju) in podobi samega sebe (Musek, 1993). Ljudje se med seboj razlikujemo po značilnostih in lastnostih, kar imenujemo medosebne razlike. Osebnostnim lastnostim, ki so kompleksne, pravimo osebnostne poteze, še kompleksnejšim pa temeljne dimenzije osebnosti. Osebnost gradijo naslednje značilnosti: konsistentnost, individualnost, kompleksnost in organiziranost. Vsako osebnost sestavljajo različne osebnostne lastnosti, ki so relativno trajne in značilne enote osebnostnega delovanja. Med seboj se razlikujejo po vsebini, obsegu in kompleksnosti (Musek, 2010).

Osebnostih lastnosti je praktično neskončno, zato so jih avtorji klasificirali v skupine. Mnenja avtorjev se precej razlikujejo. Implicitne in raziskovalno ugotovljene dimenzije ter faktorji osebnosti poleg nedvomnih podobnosti obsegajo tudi precej razlik, med katerimi obstajajo določene dejanske korelacije, vsekakor večje od zgolj slučajnih zvez; med denimo družabnostjo, energičnostjo, zgovornostjo, odkritostjo itd. obstajajo določene dejanske korelacije, morda ne vedno ravno visoke, vendar bistvene in pomembne (Musek, 2011).

Slika 1: Hierarhični model osebnostnih lastnosti (Musek, 2010).

Dimenzionalni pristop opisovanja temelji na predpostavki, da je fenomen osebnosti bolje kot kategorijo (tip) razumeti kot potezo, dimenzijo oz. sklop dimenzij (Benedik, 2010). Dimenzionalno klasificiranje osebnosti izhaja iz statističnega, multivariatnega raziskovanja zdravih oz. normalnih osebnosti (Allport, 1991; Catell, Eber in Tatsuoka, 1970; Costa in McCrae, 1992; Eysenck in Eysenck, 1964). Teorije osebnostnih dimenzij predpostavljajo, da te sestavljajo temeljno in univerzalno strukturo osebnosti, ki ni odvisna od situacije in se pojavlja pri vseh ljudeh. Osebnostne dimenzije so rezultat statističnih postopkov in opisujejo neko povprečno vedenje določene skupine. To so statistične abstrakcije, ki združujejo medsebojne odnose med nizi spremenljivk. S pomočjo faktorjske analize lahko identificiramo majhno število faktorjev oz. dimenzij na podlagi velikega števila variacij površinskih, vedenjskih tendenc (Benedik, 2010).

V zadnjih desetletjih je zelo porasla popularnost teorije o petih dimenzijah implicitne strukture, ki jih vsaj od Goldberga (1981) označujemo kot »pet velikih«. Petfaktorski model izhaja iz leksične tradicije raziskovanja osebnosti in iz implicitne strukture osebnosti (Norman, 1963). Po Goldbergovem modelu obstaja pet glavnih dimenzij osebnosti, in sicer ekstravertnost, sprejemljivost, vestnost, nevroticizem in odprtost.

Avtorja McCrae in Costa (1992) menita, da je pet velikih faktorjev osebnosti osnova človeške narave, ki vpliva na mišljenje, čustveno doživljanje in vedenje vsakega posameznika. Vendar ni nujno, da se struktura psiholoških značilnosti populacije ponovi tudi na ravni posameznika (Benedik, 2010). Implicitne dimenzije so generalne in veljajo v najboljšem primeru le »v povprečju«. V odvisnosti od situacij in posameznikove ciljne ter akcijske usmerjenosti se lahko pojavijo tudi povezave, ki nikakor niso v soglasju s petimi velikimi dimenzijami. SHEME so lahko v povprečju veljavne, vendar so nujno šablonske in napačne pri individualnih presojah. Živahni ljudje so lahko tudi zgovorni, a kljub temu je kar precej oseb, ki so sicer živahne, a niso zgovorne in obratno (Musek, 2011).

1.1.1 Petfaktorska struktura osebnosti

Najpomembnejše dimenzije so najbolj spremenljive in univerzalne, pojavljajo se v različnih vzorcih, jezikih, načinih pridobivanja podatkov. Izrazi, ki opisujejo posameznika, se nanašajo na fenotip, torej opazne, vidne lastnosti, in ne na genotip, torej lastnosti, ki so osnovni

in so vzroki teh razlik. Mnogi raziskovalci menijo, da je petfaktorski model končno veljavni produkt poteznega oziroma dimenzionalnega pristopa, s katerim naj bi bila dosežena visoka stopnja soglasnosti v iskanju temeljnih dimenzij osebnosti (Avsec, Zupančič in Polič, 2010).

Zagovorniki tega modela vidijo v petih faktorjih dolgo iskano celovito teorijo, na podlagi katere lahko opišemo človekovo osebnost (Musek, 2005). Costa in McCrae (1992) vpoudarjata, da lahko s petimi velikimi dimenzijami zajamemo ne samo normalne variacije osebnosti, temveč tudi abnormne.

Za pet velikih dimenzij osebnosti velja, da so dokaj notranje razčlenjene. Costa, McCrae in Dye (1991) so z ustreznimi analizami podatkov ugotovili njihove sestavine. Tako lahko vsakega izmed petih velikih razčlenimo na šest komponent ali facetov: ekstravertnost (toplina, druženje, samozavest, aktivnost, iskanje vznburjenja, pozitivne čustva), prijetnost (zaupanje, odkritost, altruizem, prilagojenost, skromnost, blagost), vestnost (kompetentnost, red, čut dolžnosti, storilnost, samodisciplina, odločnost), nevroticizem (tesnoba, sovražnost, depresivnost, pretirana samokritičnost, impulzivnost, ranljivost) in odprtost (domišljija, estetski čut, globoko doživljanje, akcije, ideje, vrednote). Ugotovili so tudi, da veliki faktorji niso povsem neodvisni drug od drugega. Tako skoraj vedno najdemo negativne korelacije med nevroticizmom in drugimi dimenzijami ter pozitivne korelacije med ekstravertnostjo in odprtostjo pa tudi ekstravertnostjo, prijetnostjo in vestnostjo. Zlasti pogosto se pojavlja pomembna pozitivna korelacija med ekstravertnostjo in odprtostjo in negativna med vestnostjo in nevroticizmom. Gre torej za izjemno pomembne in kompleksne dimenzije osebnosti, ki pomenijo najpomembnejše in najbolj informativne dimenzije osebnosti na svoji (visoki) ravni generalnosti (Musek, 2011). Sledi podrobnejši opis posameznih dimenzij.

1.1.1.1 Ekstravertnost

Ekstravertnost je verjetno najbolj raziskana osebnostna dimenzija, saj je objavljenih več sto raziskav o povezanosti ekstravertnosti z najrazličnejšimi kognitivnimi, čustvenimi in socialnimi spremenljivkami. Je medkulturno stabilna dimenzija, trdno je ugotovljena v različnih kulturnih kontekstih in jo lahko imamo za osebnostno univerzalnost (Musek, 2011).

Številne komponente ekstravertnosti med seboj korelirajo in se združujejo v široke dimenzije, še preden lahko končno govorimo o eni sami veliki dimenziji ekstravertnosti. Pogosto najdemo dve široki subdimenziji ekstravertnosti. To sta medosebno angažiranje in impulzivnost (Depue in Collins, 1999). Prva povezuje zlasti družabnost/zbliževanje in delovanje, druga pa se povezuje z iskanjem stimulacije ter pozitivnim afektom. Avtorja pri tem opozarjata, da se nekatere komponente impulzivnosti pojavljajo zunaj ekstravertnosti. Označujeta jih kot dimenzijo kontroliranosti oziroma omejevanja (ang. constraint). To so tiste komponente, ki ne korelirajo s pozitivnim afektom in se povezujejo s psihotocizmom in agresivnostjo (Musek, 2011).

Raziskave kažejo, da ekstraverti v primerjavi z introverti govorijo več in hitreje začnejo pogovor v najrazličnejših socialnih interakcijah, za njih je značilen daljši očesni stik, imajo

širšo socialno mrežo, več prijateljstev, boljšo socialno podporo. Za preživljanje prostega časa pogosteje izberejo socialne aktivnosti, bolj pogosto igrajo igre na srečo, pogosteje so vključeni v različne seksualne aktivnosti, pogosteje živijo z drugimi, redkeje sami. Na področju dela bolj pogosto izbirajo poklice, ki vključujejo direkten odnos z drugimi ljudmi, kot so: prodaja, marketing in poučevanje (Avsec idr., 2010).

Opis ekstravertne osebe (Musek, 2011): *družabno, toplo, energično, aktivno in samozavestno obnašanje; optimizem; zanimanje za dogodke in doživljanje, zabavo, družbo, prijateljstvo; nastopanje, navduševanje, vodenje; veselost, radoživost; pomanjkanje zanesljivosti. Nasproti: nedružabnosti, hladnosti, zadržanosti, odmaknjenosti, pesimizmu, uživanju v samoti, treznosti, resnosti, kritičnosti, koncentraciji, zanesljivosti.*

1.1.1.2 Nevroticizem

Nevroticizem je druga temeljna dimenzija, ki je prisotna pri vseh pomembnih modelih osebnostne strukture in je nedvomno univerzalna. Njena tesna povezanost z negativnim afektom je trdno dokazana (Watson, Clark in Tellegen, 1988), kar je tudi osnovno vsebinsko obeležje dimenzije. Nevroticizem ni sinonim za čustveno labilnost. Visok nevroticizem je osebnostna podlaga mnogim psihičnim motnjam, zlasti čustvenim (nevrotskim). Anksioznost in depresivnost sta pomembni sestavini nevroticizma, poleg tega so tu še nagnjenost k obsesivnosti in kompulzivnosti, odvisnosti in hipohondričnosti. Nevroticizem je torej temeljna dimenzija osebnosti, ki je najtesneje povezana s psihičnim blagostanjem, zadovoljstvom s seboj in z življenjem in s psihičnim zdravjem (Musek, 2011).

Če je od ekstravertnosti odvisno, ali bomo v življenju bolj aktivni, živahni in zgovorni ali bolj zadržani in samozadostni, pa je od nevroticizma odvisno, kako bomo doživljali in premagovali stresne situacije. Podobno kot ekstravertnost se tudi nevroticizem pojavlja kot temeljna dimenzija v večini pomembnih strukturnih in dispozicijskih modelov osebnosti: pri Eysencku, Cattellu (kot sekundarni faktor integriranosti nasproti anksioznosti), v petfaktorskem modelu in drugod (Musek, 2011).

Po Peabodyju in Goldbergu (1989) je z nevroticizmom povezano življenjsko področje čustvovanja, predvsem čustvene stabilnosti in čustvene kontrole. Nevroticizem je povezan z glavnimi dimenzijami motivacije in čustev. Po Eysencku (1967) je nevroticizem odvisen od praga aktivacije subkortikalnih struktur, ki so povezane s čustvenimi doživljanjem. Pri čustveno labilnih osebah so labilni tudi subkortikalni procesi, čustvovanje je bolj spremenljivo in v stresnih situacijah se pojavijo močnejše čustvene reakcije. Zlasti naj bi bilo značilno močnejše in labilnejše pojavljanje negativnih čustvenih reakcij in razpoloženj. Te osebe zato težje prenašajo frustracije in strese, pogosteje prihaja do čustvenih motenj in blokad. Pogosto povezujejo nevroticizem z delovanjem serotoninškega sistema, ki je moderator negativnega afekta (Lesch idr., 1996). Po Depuejevi teoriji (Depue in Collins, 1999) naj bi nevroticizem močno koreliral z negativnim afektom, v njunem ozadju pa je delovanje noradrenergičnega sistema, ki zajema locus coeruleus, amygdalo in nekatere druge strukture limbičnega sistema,

ki podpira predelavo informacij v zvezi z nevarnostjo in generira občutja strahu. V okviru petfaktorskega modela najdemo naslednje facete nevroticizma (Costa, McCrae in Dye, 1991): tesnoba, sovražnost, depresivnost, samokritičnost, impulzivnost in ranljivost.

Opis nevroticističnega obnašanja (Musek, 2011): *čustvena labilnost, napetost, skrbi, bojazni, tesnoba; občutja depresivnosti, negotovosti, pomanjkanje energije; pritoževanje, občutki nezadovoljstva, obžalovanja in nesrečnosti; nemir, občutljivost, razdražljivost, pomanjkljiva kontrola. Nasproti: čustveni stabilnosti, mirnosti, sproščenosti, zadovoljstvu, zadostni energiji, kontroli čustev, gotovosti.*

1.1.1.3 Sprejemljivost

Sprejemljivost je kompleksna dimenzija osebnosti, ki jo povezujemo z obnašanjem v medosebnih odnosih in z doživljanjem drugih. Je tudi v nasprotju z dimenzijo makiavelizma (Christie in Geis, 1970). V medosebnih odnosih jemljemo prijetnost kot znak dobre, sodelovalne in vzajemno spodbudne naravnosti. Nizka stopnja sprejemljivosti se nasprotno povezuje s tekmovalno, včasih celo nezaupno in gospodovalno držo. V skrajnejših primerih spremlja asocialno in antisocialno obnašanje. Zaradi svoje povezanosti z medosebnim delovanjem je sprejemljivost med tistimi pomembnimi osebnostnimi potezami, ki so se evolucijsko oblikovale. Biološki vidiki so opazni v dejstvu, da je tudi ta veliki faktor osebnosti znatno deden in da kaže univerzalno tendenco k porastu od mladostniškega obdobja dalje (Musek, 2011).

Sprejemljivost se nanaša na motivacijo vzdrževanja pozitivnih odnosov z drugimi in ima bistven pomen v socialni percepciji in kogniciji. V primerjavi z ostalimi dimenzijami je sprejemljivost najpomembnejša lastnost v medosebnih odnosih, saj bi naj posameznikom in skupinam omogočala, da premagajo neizogibne frustracije, povezane z življenjem v skupini. Povezuje se tudi s socialno zaželenim odgovarjanjem, saj precej bolj kot katerakoli druga dimenzija velikih pet vsebuje socialno zaželene lastnosti. Zato se bodo posamezniki, ki želijo narediti dober vtis na druge, bolj verjetno opisovali kot sprejemljivi. Tako naj bi bila motivacija, ki je v ozadju socialno zaželenega vedenja in ne sprejemljivost, tisti faktor, ki je zaslužen za napovedovanje in razlago eksternih kriterijev, kot je na primer sodelovanje ali nadzor negativnih čustev (Avsec idr., 2010).

Okvirne sestavine sprejemljivosti so sprejemanje harmonije v odnosu do drugih, sodelovanje in altruizem. Protagonisti petfaktorskega modela (Costa idr., 1991) menijo, da so glavne sestavine ali facete sprejemljivosti: zaupanje, odkritost, altruizem, prilagojenost, skromnost in blagost.

Opis prijetnosti (Musek, 2011): *načelno zaupanje, dobrohotnost, sprejemanje; prilagojeno, blago, skromno, konformno obnašanje; nesebičnost, empatija, pripravljenost pomagati; naravno, odkrito, ljubeznivo obnašanje. Nasproti: trdoti, krutosti, sumničavosti, grobosti, tekmovalnosti, nekooperativnosti, nagnjenosti k ekstremom, dominiranju, neprijaznosti, odrezavosti.*

1.1.1.4 Vestnost

Vestnost sodi med tiste izmed petih velikih, ki jih zasledimo v modelih osebnostne strukture še pred oblikovanjem petfaktorske teorije. Kot vseh velikih pet je tudi vestnost evolucijsko izoblikovana dimenzija doživljanja in obnašanja. Gre za osebnostno dimenzijo, ki jo definira odnos do vrednot, moralnih norm, dolžnosti in odgovornosti na eni strani ter red, urejenost, samokontrola, odločnost, premišljenost, marljivost, storilnost in težnja po doseganju in dovršenosti na drugi strani. Vestnost je zato izjemno pomembna pri učenju, šolanju in delu. Je osebnostni vidik naših delovnih navad in že dolgo je znano, da je prav vestnost takoj za sposobnostmi najmočnejši osebnostni napovedovalec učne in delovne uspešnosti (Musek, 2010). Povezava med vestnostjo in delovno uspešnostjo je močnejša pri visoko sprejemljivih osebah, saj so vestne osebe, ki jim primanjkuje medosebne občutljivosti, lahko neučinkovite, še posebej v delovnih okoljih, kjer se zahteva sodelovanje s sodelavci (Avsec idr., 2010).

Protagonisti petfaktorskega modela so iskali najpomembnejše subdimenzije tudi pri tej veliki dimenziji osebnosti. Costa idr. (1991) navajajo kot facete vestnosti naslednje subdimenzije: kompetentnost, red, čut dolžnosti, storilnost, samodisciplina in odločnost. Storilnost in samodisciplina sta združeni v prvi dobljeni komponenti, saj gre za subdimenziji, ki tako visoko korelirata med seboj, da je bolj smiselno, da sta združeni. Zato je, kar zadeva vestnost, ustrežnejše število pet namesto šest facetnih komponent (Musek, 2010).

Opis vestnosti (Musek, 2011): *urejeno, samokontrolirano, samodisciplinirano, organizirano obnašanje; čut reda, odgovornosti in dolžnosti; skrbnost, vestnost, zanesljivost; zaupanje vase, kompetentnost; delavnost, storilnost; preudarnost. Nasproti: neurejenosti, nezanesljivosti, brezbržnosti, nemarnosti, nevestnosti, neodločnosti, ležernosti, odlaganju dolžnosti, lenobnosti, popuščanju impulzom, nezaupanju vase.*

1.1.1.5 Odprtost

Odprtost (tudi intelektualna odprtost ali odprtost za izkušnje) je pomembna dimenzija osebnosti, ki se med vsemi petimi velikimi najbolj povezuje z željo po informacijah in znanju, z motivom radovednosti, raziskovalnimi in umskimi interesi na eni strani, z umetnostjo in ustvarjalnostjo na drugi in z umskimi sposobnostmi na tretji. Odprtost vključuje občutljivost za umetnost in estetiko, domišljijo, težnjo po znanju, radovednost, željo po novosti, različnosti, spremembah, novih izkušnjah. Osebe z nizko stopnjo odprtosti so konvencionalne, nagnjene h konservativizmu, ne marajo novosti in sprememb, a so pogosto bolj praktične in trdno na tleh (Musek, 2011).

Tudi odprtost je kompleksna dimenzija in med njenimi facetami navajajo Costa idr. (1991) naslednje: domišljija, estetski čut, globoko doživljanje, akcije, ideje in vrednote.

Peti faktor je osredotočen na inteligentnost oziroma intelektualno aktivnost, domišljijo in kulturno sofisticiranost. Osebe z visokim številom točk na lestvici domišljije imajo bujno domišljijo, za katero menijo, da jim bogati njihovo življenje. Osebe z visokim številom točk na lestvici estetike oziroma umetniških interesov so zelo dojemljive za vse vrste umetnosti, od

likovne, glasbene in literarne ter za lepoto na splošno. Osebe z visokim številom točk na lestvici občutij so dojemljive za notranja občutja, globoko doživljajo. Osebe z visokim rezultatom na lestvici aktivnosti si želijo novih, drugačnih aktivnosti, novega okolja, hrane, raje imajo novosti kot rutino. Osebe z visokim številom točk na lestvici idej so odprte za nove ideje, jih rade proučujejo in imajo na splošno več intelektualnih interesov. Osebe z visokim številom točk na lestvici vrednot pa so pripravljene razmišljati o socialnih, političnih in verskih vrednotah tudi na drugačen način in jih ne sprejemajo kot dejstva (Avsec idr., 2010).

Opis odprtosti (Musek, 2011): *domišljija, domiselnost, nepraktičnost, zanimanje za informacije, novice, znanje, kulturo, intelektualno aktivnost, eksperimentiranje; sprejemanje razlik, sprememb; iskanje neodvisnosti, originalnosti*. Nasproti: *nedomiselnosti, pomanjkanju domišljije, majhnemu zanimanju za informacije, novice; vztrajanju pri rutini, tradiciji; konformizmu; praktičnosti*.

Na področju raziskovanja osebnosti pa se v zadnjih dvajsetih letih vse pogosteje omenja koncept temne triade, ki je poimenovanje »temna« dobil prav zaradi zlonamernih lastnosti, ki so skupne trem dimenzijam (Paulhus in Williams, 2002). Leta 1998 so McHoskey, Worzel in Szyarto sprožili polemiko s trditvijo, da so narcizem, makiavelizem in psihopatija zmerno medsebojno povezani, vendar zagotovo ne enakovredni konstrukti, kar sta kasneje uspela dokazati Paulhus in Williams (2002). Temna triada se danes pogosto uporablja v aplikativni psihologiji, zlasti na področjih kazenskega prava, klinične psihologije in vodenja podjetij. Ljudje, ki dosegajo višje rezultate na lestvicah posameznih dimenzij, bolj verjetno povzročijo zločine, povzročajo nelagodnosti v družbi in ustvarjajo resne težave za organizacijo, še posebej, če so na vodilnih položajih (Jones in Paulhus, 2010). Termin »temna triada« se navezuje na set socialno averzivnih lastnosti na subklinični ravni, ki niso dovolj ekstremne, da bi potrebovale klinično ali forenzično pozornost, lahko pa delujejo in tudi »cvetijo« v vsakodnevem življenju in družbi (Paulhus, 2014).

1.1.2 Temna triada

Ugotovljeno je bilo, da imajo vse tri dimenzije temne triade značilne genetske komponente (Petrides, Worzel, Szyarto in Veselka 2011). V primerjavi z biološkimi dejavniki je vpliv okoljskih dejavnikov bolj subtilen, vendar še vedno signifikanten (Furnham, Richards in Paulhus, 2013). Edino dimenzija makiavelizma je bistveno povezana z vplivom okoljskih dejavnikov, kar pomeni, da le na to dimenzijo vplivajo izkušnje posameznika (Jones in Paulhus, 2011). Tudi evolucijska teorija lahko razloži razvoj ter obstoj lastnosti temne triade (Mealey, 1995). Ugotovljeno je bilo, da so lahko posamezniki z izraženimi lastnostmi temne triade v družbi zelo uspešni, vendar je uspeh običajno kratkotrajen (Furnham idr., 2013). Glavni evolucijski argument poudarja strategije reprodukcije (Jonason, Webster in Schmitt, 2009; Brumbach, Figueredo in Ellis, 2009), ki predlaga, da lahko posameznike razvrstimo v dve skupini glede na strategijo reprodukcije: »hitra-reproduktivna strategija«, ki daje poudarek razmnoževanju in s tem velikemu številu spolnih partnerjev ter »počasna-reproduktivna strategija«, ki daje poudarek starševstvu in s tem skrbi za svoje potomce (Rushton, 1985).

Nekatere študije so dokazale, da se dimenzije temne triade povezujejo s »hitro-reproduktivno strategijo« (Jonason in Tost, 2010; Jonason, Koenig in Tost, 2010), kasneje pa je bilo ugotovljeno, da so nekatere komponente temne triade povezane z eno, medtem ko druge z drugo reproduktivno strategijo (McDonald, Donnellan in Navarrete, 2012).

Da bi bolje razumeli koncept temne triade, moramo najprej poudariti razliko med subkliničnimi dimenzijami in patološkimi motnjami. V splošnem se takšne zlonamerne lastnosti obravnavajo kot patološke, nekaj, kar je potrebno odpraviti in je po naravi nezaželeno, npr. pravno obsojena ali razdiralna oziroma osebnostno nasprotujoča si (ang. personally counterproductive) oseba. Glede na evolucijsko perspektivo (zgoraj) je bilo za obstoj temne triade potrebnih vsaj nekaj prilagoditev okolju. Vendar lahko prilagoditvene lastnosti spremljajo tudi neprilagoditvene. Tako danes opažamo prisotnost lastnosti temne triade na širši populaciji, na vzorcih študentov in v skupnosti nasploh, kar nakazuje, da takšni posamezniki uspešno funkcionirajo v družbi, čeprav so bile na teh vzorcih ugotovljene tudi povezave z agresijo (Jones in Paulhus, 2010), rasizmom (Hodson, Hogg in MacInnis, 2009) in ustrahovanjem (Chabrol, Van Leeuwen, Rodgers in Séjourné, 2009) med ostalimi oblikami socialne averzivnosti.

Že leta 1914 je Sigmund Freud v svojih spisih razpravljal o narcisizmu, psihopatija pa se je kot klinična diagnoza omenjala v spisih Herveya Cleckeya že leta 1941. Raziskave so lahko prvič empirično podprli leta 1970, ko je izšla Haerova lestvica psihopatije (PCL) in njena revizija (PCL-R), (Hare, 1991). Danes uporabljamo samoporočevalne lestvice kot sta Levensonovi primarna in sekundarna lestvica psihopatije (Levenson, Kiehl in Fitzpatrick, 1995), osebnostni vprašalnik psihopatije (Lilienfeld in Andrews, 1996) in samoporočevalno lestvico psihopatije (SRP-III) (Paulhus, Neumann in Hare, 2015). Tudi ocenjevanje narcisizma je bilo težavno do leta 1979, ko sta Raskin in Hall predstavila osebnostni vprašalnik narcisizma (NPI), kateri je kasneje omogočil razvoj novejših instrumentarijev, kot npr. samoporočevalne lestvice za preučevanje patološkega narcisizma (Pincus idr., 2009). Makiavelizem do sedaj še ni bil definiran kot duševna motnja, omenja se zgolj kot osebnostna struktura. Prvotno objavljena različica vprašalnika o makiavelizmu (Mach-IV), je danes še vedno najbolj razširjena na področju empiričnega raziskovanja (Jones in Paulhus, 2009).

Kot je že bilo omenjeno, študije dokazujejo veliko konceptualnih in empiričnih prekrivanj med lastnostmi temne triade, zaradi česar so bili razviti tudi vprašalniki za vzporedno preverjanje izraženosti dimenzij, kot sta vprašalnika »Dirty dozen« (Jonason in Webster, 2010) in pa »Short Dark Triad« (Jones in Paulhus, 2014).

Vsem trem dimenzijam so skupne lastnostni, kot so pomanjkanje empatije (Jones in Paulhus, 2011), sovražnost (Lynam in Gaughan, 2011) in žaljivost do drugih (Egan in McCorkindale, 2007). Prav tako jim je skupna tudi čustvena hladnost, kar jim omogoča, da se na poti do cilja ne ozirajo na čustva drugih ljudi (Jonason in Webster, 2012). V povprečju so

vse tri dimenzije temne triade bolj izražene pri moških kot pri ženskah (Muris idr., 2017). Za boljše razumevanje so dimenzije v nadaljevanju predstavljene posamično.

1.1.2.1 Makiavelizem

Pri opredelitvi makiavelizma je ključnega pomena razumeti ideje italijanskega filozofa Niccola Machiavelija, po katerem je bil koncept imenovan. Machiavellijevi filozofski, strateški in politični zapisi poudarjajo lastnosti, kot so načrtovanje, priprava, premislek, racionalnost, logika, razum, oportunitizem, ugled ter sprejemanje odločitev brez čustvene vpletenosti. Poudarja, da so idealni vodje strateško manipulativni. Kot načelo zagovarja uporabo zvijačnih in nemoralnih sredstev za doseg cilja. (Jones in Paulhus, 2011).

Makiavelizem kot osebna lastnost se povezuje z vrsto motečih vedenj, ki posamezniku prinesejo finančno, socialno in politično korist s premišljenim načrtovanjem strategij, previdnostjo, smotrnostjo, usmerjenostjo na lasten interes, cinično perspektivo ter manipulativnimi taktikami in prevarami. Hkrati je povezan tudi z pomanjkanjem krivde in obžalovanja ob neustreznem sebičnem vedenju (Murphy, 2012) ter neiskrenostjo (Lee in Ashton, 2005). Prav tako se povezuje z izkoriščanjem in izdajstvom drugih ter nezainteresiranostjo za življenje in težave drugih, če pri tem nimajo lastne koristi (Christie in Geis, 1970). Osebe z višje izraženim makiavelizmom se bodo pogosteje poslužile strateških vedenj za lastno korist, za razliko od tistih z višje izraženo psihopatijo in narcisizmom (Cizbor in Bereczkei, 2012). Medtem ko je za psihopatijo značilna impulzivnost, zapuščanje družine in prijateljev ter nezanimanje za lasten ugled (Hare in Neumann, 2008), osebe z višje izraženim makiavelizmom vnaprej načrtujejo, gradijo zaveznitva in se trudijo za pozitiven ugled, torej so bolj strateški kot pa impulzivni. Izogibajo se manipulaciji družinskih članov in ostalih vedenjskih taktik, ki bi lahko škodovale ugledu (Jones in Paulhus, 2011). Pogosteje bodo zagrešile kriminalna dejanja kot so poneverbe, goljufije z vrednostnimi papirji, utaja davkov, itd. (Ivančević, Duening, Gilbert in Konopaske, 2003).

V povprečju moški dosegajo nekoliko višji rezultat na lestvici makiavelizma v primerjavi z ženskami (Paulhus in Williams, 2002).

1.1.2.2 Psihopatija

Prvi psihiater, ki je opisal znake psihopatije, je bil francoski psihiater Philippe Pinel (1806). Opisano motnjo je poimenoval norost brez delirija (fran. manie sans délire). Njegovo delo je temeljilo na opazovanju pacientov, ki niso bili psihotični ali intelektualno ovirani, vendar so kljub temu izražali visoko stopnjo impulzivnosti, nasilja in odsotnost obžalovanja. Hervey M. Cleckley je s svojim delom *The Mask of Sanity* (1976) revolucioniral klasifikacijo in razumevanje psihopatije. Na podlagi izkušenj, ki jih je pridobil ob delu s hospitaliziranimi pacienti, je preučil veliko študij primerov. Na podlagi študij primerov, ki jih je tudi navedel v knjigi, je izoblikoval kriterij s šestnajstimi karakteristikami psihopatije, in sicer površinski šarm, odsotnost tesnobe in krivde, neiskrenost, nezanesljivost, egocentričnost, nezmožnost oblikovanja intimnih odnosov in navezanosti ter slab nadzor impulzov. Potrebno je razlikovati

med subklinično psihopatijo in psihopatijo kot patološko motnjo prav zaradi značilnih lastnosti, ki so skupni obema pojmom.

Psihopatija kot patološka motnja je definirana kot dissocialna osebnostna motnja (MKB-10) oz. antisocialna osebnostna motnja (DSM-V; APA, 2013) z biološko osnovo in ima dolgotrajne disfunkcionalne posledice za posameznika na interpersonalni in socialni ravni (Kielh, 2014). Mednarodna klasifikacija bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene (MKB-10-AM oz. na kratko MKB-10) uvršča psihopatijo v podkategorijo disocialna osebnostna motnja (F60.2), kategorije motnje osebnosti in vedenja v odrasli dobi (F60-F69). Dissocialna osebnostna motnja je opredeljena kot osebnostna motnja, katere značilnosti so nespoštovanje socialnih dolžnosti, popolna ignoranca za čustva drugih, hitro izzvano agresivno in nasilno vedenje. Na spremembo vedenja ne vplivajo negativne izkušnje in kaznovanje. Značilni so nizka stopnja potrpežljivosti za neuspehe, nagnjenost k zmerjanju drugih in racionalizaciji vedenja, zaradi katerega ima oseba konflikte s socialnim okoljem. Diagnostični in statistični priročnik mentalnih motenj, peta izdaja (angl. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition), oz. DSM-V (American Psychiatric Association [APA], 2013) pa opredeli psihopatijo kot sopomenko za antisocialno osebnostno motnjo, sociopatijo ali dissocialno osebnostno motnjo. Značilnosti antisocialne osebnostne motnje so po DSM-V (APA, 2013) naslednje:

- oseba, stara vsaj 18 let;
- prisotne motnje vedenja, ki so nastopile pred 15. letom starosti, za katere je značilno: agresija do živali in ljudi; uničevanje lastnine; resno kršenje pravil; kraja ali prevarantstvo;
- nezakonito vedenje kot posledica nesposobnosti prilagoditve socialnim normam;
- lažnivost, izkoriščanje ali goljufivost za lastno zadovoljstvo ali dobiček;
- impulzivnost ali nezmožnost načrtovanja za prihodnost;
- razdražljivost in agresivnost, kar pogosto vodi v fizično nasilje;
- brezbriznost za lastno varnost ali varnost drugih;
- neodgovornost, ki se odraža v nezmožnosti ohranitve zaposlitve ali izpolnitvi finančnih obveznosti;
- pomanjkanje obžalovanja;
- antisocialno vedenje ni posledica shizofrenije ali bipolarnе motnje.

Raziskave so tudi ugotovile, da visoko izražena psihopatija negativno korelira z visokim moralnim mišljenjem. (Jones in Paulhus, 2012). Dokazano je bilo tudi, da obstajajo razlike v izraženosti psihopatije med spoloma. V svojem sistematičnem pregledu so Beryl, Chou in Vollm (2014; v Ritchie in Forth, 2016) ugotovili, da je psihopatija pri ženskah manj prisotna kot pa pri moških. Borroni idr. (2014; v Ritchie in Forth, 2016) pa so to ugotovitev potrdili tudi na neklinični populaciji.

Tako za psihopatijo kot patološko motnjo in subklinično psihopatijo so značilne lastnosti, kot so drznost, pogum in nastopaštvo v komunikaciji, grandiozno razmišljanje, preračunljivost, manipulativnost ter pomanjkanje empatije. Kljub temu pa je potrebno izpostaviti glavno razliko med tema dvema pojmom. Velika večina subkliničnih psihopатов se za razliko od psihopатов s patološko motnjo ne poslužuje kaznivih dejanj; izogibajo se težavam s kazenskim pravosodnim sistemom. Postanejo uspešni v podjetjih, v šolah se ženejo za različnimi nazivi, kot so magister oz. doktor. Rezultat so karizmatični vodje, ki so dejansko psihopatski (Gao in Raine, 2010).

Za normalno funkcioniranje v družbi subklinični psihopati spretno prikrijejo svojo osebnostno naravo in ponotranjijo vedenja, opažena pri drugih. Predstavljajo se kot hladne, samozavestne in egocentrične osebe s skoraj vsiljivim stilom komunikacije, brez empatije, vesti, srca in usmiljenja. Ker intuitivno razumejo, da ljudje verjamejo, kar jim je povedano, postanejo mojstri zavajanja ljudi, vključno z dobro usposobljenimi strokovnjaki za duševno zdravje. Njihova spretnost laganja in manipuliranja jim omogoča dobiti, kar si želijo. So očarljivi in šarmantni ter vedno točno vedo, kdaj in kje je potrebno kaj reči. Imajo neizmerno sposobnost zaznave okolja, oseb in interakcij med slednjima, zato svoje vedenje vedno prilagajajo okoliščinam. Krivde ne bodo nikoli prevzeli nase (Smith in Hung, 2013). Značilne so lastnosti, kot so neodgovornost, iskanje vznemirjenja, agresivnost, pomanjkanje empatije, antisocialno vedenje (Hare, 2003) ter pomanjkanje krivde in obžalovanja (Williams in Paulhus, 2004). Ugotovljeno je bilo, da se te neznosne, impulzivne in brezčutne lastnosti pozitivno povezujejo z reaktivno in proaktivno agresivnostjo (Fanti, Frick in Georgiou, 2009). Obstajajo dokazi o močni pozitivni povezanosti psihopatije z direktnim in indirektnim trpinčenjem (ang. »bullying«) (Baughman, Dearing, Giammarco in Vernon, 2012).

1.1.2.3 Narcisizem

Najprej je potrebno omeniti razliko med narcisizmom kot osebnostno potezo in narcisistično osebnostno motnjo. Twenge in Campbell (2009) poudarjata, da biti visoko narcisističen ali narcis ni enako kot imeti patološki nivo narcisizma oz. psihiatrično diagnozo narcisistične osebnostne motnje. Narcisistična osebnostna motnja je veliko bolj ekstremna in redka kot narcisistična osebnost, ki ni v tolikšni meri povezana s kliničnimi težavami.

Narcisistična osebnostna motnja predstavlja patološki narcisizem, saj posameznik uporablja samoidealizacijo in grandiozne fantazije, da bi prikriil poškodovana občutja o lastni vrednosti (Matjan, 1994). Značilne so tudi kognitivne ekspanzije, nerealistične fantazije in težnja po precenjevanju lastnih sposobnosti in dosežkov, kar vse povečuje posameznikovo ranljivost za škodovanje samozavesti in izrazite občutke manjvrednosti. Atribucije neuspeha so pri posamezniku z narcisistično osebnostno motnjo večinoma zunanje, kar pomeni, da vzrokov ne pripisuje osebnim dejavnikom, ampak pomanjkanju podpore in skrbi s strani drugih (Millon in Grossman, 2005).

Znotraj narcizma kot osebnostne poteze pa ločujemo dve obliki in sicer prikrito in odkrito. Wink (1991) piše, da je za odkrite narcise, ki so odkrito zatopljeni vase in grandiozno ekshibicionistični, značilna potreba po dominantnosti in samozadostnosti, občutki jeze in nagnjenost k ekstrovertiranosti. Za prikrite narcise, ki so prikrito zatopljeni vase ter visoko občutljivi na kritiko, pa so značilni občutki nevrednosti, defenzivnosti, anksioznosti in občutljivosti na življenjske travme, pogosteje so tudi nagnjeni k introvertiranosti. Obstajata torej dve vrsti narcizma – grandiozni narcizem (zajema narcise, ki se radi izpostavljajo in privabljajo pozornost) in ranljiv oziroma krhki narcizem (zajema narcise, katerih samopodoba je vezana zgolj na povratno informacijo iz okolja) (Jonason idr., 2012).

Narcizem kot osebnostno lastnost opredeljujejo predvsem občutek grandioznosti, potreba po občudovanosti, pomanjkanje empatije, občutek upravičenosti in samoobčudovanje. Za osebe, ki imajo visoko izražen narcizem, je značilno, da se ne počutijo zgolj zelo dobro v svoji koži, temveč imajo tudi občutek, da so neprimerljivo boljši kot drugi, zase menijo, da so bolj zaslužni spoštovanja in občudovanja kot drugi v njihovi okolici (Jonason idr., 2012).

Foster, Shrira in Campbell (2006) pa so odkrili povezavo narcizma z impulzivnostjo in povečanim številom spolnih partnerjev. Narcizem je povezan še z manj restriktivnimi oblikami spolnega vedenja in odnosa do spolnosti. (Jones in Paulhus, 2012).

Paulhus in Williams (2002) sta že v svoji prvi študiji dokumentirala prekrivanja med vsemi tremi lastnostmi temne triade. Korelacije med makiavelizmom, narcizmom in psihopatijo so deloma posledica prekrivanja komponent povezanih z lastnostmi zlonamernega vedenja vseh treh dimenzij med instrumenti. Manipulativni stil vedenja je na primer komponenta, ki je prisotna na vseh lestvicah in vprašalnikih (NPI: izkoriščevalnost, MACH-IV: manipulativna taktika, SRP-III: medosebna manipulacija, itd.). Teoretični vidik zagovarja, da si tri dimenzije temne triade delijo konceptualni prostor, zaradi česar so psihološko pomembne (Paulhus, 2014). Pod statističnimi pogoji so tri dimenzije temne triade gledane kot lastnosti nižjega reda, ki se združujejo v eno latentno lastnost višjega reda – zlonamernost. Nekateri avtorji menijo, da je dimenzija psihopatije nadrejena lastnost komponentam makiavelizma in narcizma (Lilienfeld in Andrews, 1996). Novejše raziskave so z uporabo metaanalize dosedanjih študij temne triade pokazale, da je narcizem bolj ločena lastnost, kot pa makiavelizem in psihopatija. Kot pričakovano so bile ugotovljene močnejše korelacije med makiavelizmom in psihopatijo (kot pa med narcizmom in psihopatijo ter narcizmom in makiavelizmom), saj sta obe dimenziji indikatorja zlonamernega vedenja, medtem ko narcizem ni (Muris, Merckelbach, Itgaar in Meijer, 2017).

1.2 Povezanost med petfaktorskim modelom in temno triado

Vse dimenzije temne triade so bile v dosednji literaturi že povezane z eno ali več dimenzijami modela velikih pet. Že s teoretskega vidika bi pričakovali negativno povezanost dimenzije sprejemljivosti z vsemi tremi dimenzijami temne triade. Nenazadnje sprejemljivost vključuje lastnosti, kot so zanesljivost, neposrednost, altruizem, skladnost, skromnost in

nežnost (Costa idr., 1991), ki so bistvene za vzpostavljanje in vzdrževanje pozitivnih medosebnih odnosov. Za dimenzije temne triade so značilna absolutna nasprotja teh lastnosti, kar se odraža s težavami vzpostavljanja in vzdrževanja medosebnih odnosov (Stead, Fekken, Kay, McDermott, 2012). Ker narcisizem vključuje lastnosti, kot so želja po avtoriteti, superiornosti in ekshibizmu, bi glede na teoretske predpostavke pričakovali povezanost z dimenzijo ekstravertnosti. Lastnosti, kot so impulzivnost in neupoštevanje pravil definirajo komponento eratičnega življenjskega stila, značilnega za dimenzijo psihopatije, težko povežemo z dimenzijo vestnosti. Upoštevati moramo, da so povezave med dimenzijami bolj specifične (Muris idr., 2017). Z leksično analizo osebnosti so Ashton, Lee in Son (2000) modelu velikih pet dodali še eno dimenzijo: iskrenost-ponižnost (HEXACO model), ki se povezuje z načinom spopadanja s težavami povezanimi z moralnimi in socialnimi vrednotami. Vključuje lastnosti, kot so iskrenost, poštenost, nepožrešnost ter skromnost (Lee in Ashton, 2004) in ker njena eksplicitnost odraža prosocialno in dissocialno vedenje, je bila ta dimenzija bolj relevantna za temno triado kot katera koli druga dimenzija modela velikih pet. Empirični dokazi so podprli teorijo, saj so vse tri dimenzije temne triade imele visoke korelacije z zadnjo dodano lestvico (Furnham, Richards in Paulhus, 2013).

Muris idr. (2017) so v novejši študiji predstavili rezultate metaanalize dosedanjih raziskav povezanosti modela velikih pet in temne triade. Analiza je razkrila značilno negativno povezanost dimenzije sprejemljivosti z vsemi tremi dimenzijami temne triade, vendar močnejšo z dimenzijama makiavelizma in psihopatije kot pa z dimenzijo narcisizma (slednji se poleg socialno neprilagojenega vedenja povezuje tudi z večjo zmožnostjo vzpostavljanja in vzdrževanja medosebnih odnosov) (Rauthmann in Denissen, 2014). Narcisizem se je pozitivno povezoval z dimenzijo ekstravertnosti (družabnost, očarljivost, nezainteresiranost za mnenje drugih). Psihopatija se je negativno povezovala z dimenzijo vestnosti (nenadzorovana, nedisciplinirana, impulzivna dejanja in eratični stil življenja). Analiza je pokazala tudi dve manj pomembni, a še vedno značilni povezavi med modelom velikih pet ter temno triado. Ugotovljeni sta bili pozitivna povezanost narcisizma z dimenzijo odprtosti (obe dimenziji se povezujeta z lastnostjo ustvarjalnosti) ter negativna povezanost makiavelizma z dimenzijo vestnosti (kar se zdi težje razložiti, saj je za makiavelizem značilna ciljna usmerjenost ter namerno ukrepanje; morda lahko to povezanost pripišemo pomanjkanju spoštovanja moralnih pravil in vrednot).

Čeprav metaanaliza v splošnem ni razkrila povezav med nevroticizmom in dimenzijami temne triade, je bila v študijah, kjer je bil uporabljen kratek vprašalnik temne triade (SD3), vendarle ugotovljena manjša, a značilna negativna povezanost. Značilne lastnosti temne triade spremlja tudi nižja stopnja nagnjenja k doživljanju negativnih čustev. Ob uporabi vprašalnika testa makiavelizma (MACH-IV) je bila ugotovljena pozitivna povezanost makiavelizma z dimenzijo nevroticizma, kar nakazuje na povečano občutljivost do negativnih čustev. Ob uporabi različnih vprašalnikov torej prihaja do različno močnih korelacij med dimenzijami

modela velikih pet in temne triade, zaradi česar je ti dve nasprotujoči si ugotovitvi težko razložiti (Muris idr., 2017).

Koncept temne triade pa se povezuje še z nekaterimi drugimi konstrukti, ki zajemajo vrsto zlonamernih vedenj, značilnih za posamezne dimenzije. Baughman, Jonason, Lyons in Vernon (2014) so ugotovili, da si psihopatija in makiavelizem delita karakteristike, kot so manipulacija, goljufanje in patološko laganje, prav tako je bila ugotovljena povezanost psihopatije in višje stopnje laganja ter užitka ob dejanju. Makiavelizem je povezan z večino aspektov goljufanja v akademskem kontekstu. Ugotovljeno je bilo tudi, da moški v povprečju lažjejo več kot ženske.

V nadaljevanju bomo predstavili kako se medsebojno povezujejo koncept temne triade, model velikih pet ter akademska nepoštenost (goljufanje).

1.3 Goljufanje

Pojem goljufanje (vnaprej pripravljene pravilni odgovori na izpitna vprašanja ali pridobivanje pravih odgovorov od druge osebe med potekom izpita) se opredeljuje kot moteče vedenje, ki spada med ostale oblike akademske nepoštenosti in sodi med pomembne aktualne probleme današnjega šolanja (Turkish Language Association, 1998). Med leti 1963 in 1993 je število študentov, ki priznava goljufanje na izpitih, strmo naraslo (McCabe, Trevino in Butterfield, 2001). Kljub številnim uvedenim ukrepom je problem danes še vedno prisoten, saj je zaradi uporabe spleta goljufanje preprostejše. Glede na raziskavo Sterna in Havlicecka (1986, v Nathanson, Paulhus in Williams, 2006) dve tretjini študentov poroča o goljufanju v določenem trenutku svojega šolanja. Rezultati študij Josephsonovega inštituta (2012) poročajo o prisotnosti problema tudi v srednjih šolah (goljufanje na testu, prepisovanje domačih nalog, plagiat seminarских nalog in poročil) (Turnipseed in Landay, 2018).

Pojem akademska nepoštenost se opredeljuje kot moteče vedenje; zajema vsak poskus predstaviti tuje delo kot svoje; goljufanje na izpitih, kopiranje nalog od drugih študentov, kopiranje besedila iz knjig oz. člankov brez ustrezne navedbe avtorja itd. (Anderman in Murdock, 2011), ki se pojavlja v različnih oblikah in stopnjah intenzitete ter je nasprotno od vedenja, ki ustvarja prijetno družbeno klimo v razredu (npr. motenje učitelja ali drugih učencev med razlago, motenje procesa učenja v razredu, odvrčanje učitelja od razlage ali drugih učencev od sodelovanja pri pouku, itd.). Moteča vedenja lahko razvrstimo po spektru intenzivnosti od najmanj do najbolj motečih vedenj v razredu (Turnipseed in Landay, 2018).

Prvič, med najpogostejše oblike akademske nepoštenosti uvrščamo nizkointenzitetna moteča in iritirajoča vedenja (pomanjkanje bontona in dostojanstva) (Burke, Karl, Peluchette in Evans, 2014). Med moteča vedenja spada branje časopisa med šolsko uro, neprimerna oblačila; med iritirajoča vedenja pa zamujanje k pouku, predčasno odhajanje od pouka, uporaba mobilnega telefona med poukom itd. (Turnipseed in Landay, 2018). Drugič, med zmernointenzitetne oblike akademske nepoštenosti uvrščamo »terorizem v učilnici« (ang.

terrorism in the classroom), izzivalna vedenja ter konkretne praktične izzive (Burke idr. 2014). Med »terorizem v razredu« uvrščamo poskuse nadvlade nad učiteljem, odsotnost tolerance do mnenja drugih, pritoževanje nad ocenami in razredom na sploh; med izzivalna vedenja uvrščamo učenčev dvom v učiteljevo strokovno znanje, ocenjevalni proces ter implicite in eksplicitne norme (Turnipseed in Landay, 2018). Tretjič (zadnjič), med najbolj intenzivne oblike akademske nepoštenosti uvrščamo ustrahovanje, grožnje, nadlegovanje in napade (Burke idr., 2014). Čeprav se ta oblika redkeje pojavlja, ima še vedno močen vpliv na družbeno klimo celotnega razreda (Turnipseed in Landay, 2018).

Da bi zmanjšali pogostost goljufanja, je potrebno opredeliti, kateri dejavniki vplivajo in napovedujejo pojav tovrstnega vedenja. Starejše študije o akademski nepoštenosti so raziskovale vpliv individualnih lastnosti (spol, starost, sposobnost, osebnost, obšolska aktivnost) in situacijskih dejavnikov (upoštevanje etičnih pravil, sistem kaznovanja, faktor tveganja) na pojav goljufanja (Crown in Spiller, 1998; McCabe in Trevino, 1998; Whitley, 1998). Ugotovljeno je bilo, da pomembno vlogo igrata spol in starost, in sicer starejše osebe moškega spola spola goljufajo več kot mlajše osebe ženskega spola. Čeprav se je število raziskav o akademski nepoštenosti v zadnjem času povečalo, je vzrokom še vedno namenjene manj empirične pozornosti, saj se večina raziskovalcev osredotoča na učinke (Turnipseed in Landay, 2018).

1.3.1 Povezanost med goljufanjem, modelom velikih pet in temno triado

V zadnjem desetletju odkar se je model velikih pet uveljavil kot dominanten model za preučevanje osebnosti, pa se pojavlja vse več raziskav povezanosti dimenzij modela velikih pet z akademsko nepoštenostjo. Petfaktorski model se pogosto uporablja za napovedovanje akademske (Poropat, 2009) in delovne uspešnosti (Shaffer in Postlethwaite, 2012). Ugotovljeno je bilo, da sta najmočnejša napovedovalca goljufanja nizko izraženi dimenziji sprejemljivosti in vestnosti (Giluk in Postlethwaite, 2015). V nadaljevanju bomo predstavili teoretično in empirično povezanost posameznih dimenzij z akademsko nepoštenostjo.

- Nevroticizem: Campbell (1933) je ugotovil, da je za posameznike, ki dosegajo višje rezultate na lestvici nevroticizma, verjetno, da bodo goljufali na izpitih (bodisi preko komunikacije z ostalimi sošolci, »plonkci« itd.). Glede na dosedanje razumevanje nevroticizma so bile te empirične ugotovitve v primerjavi s teoretičnimi presenetljive, saj je za posameznike, ki dosegajo visoke rezultate na omenjeni lestvici, značilno, da težkih nalog na izpitih ne interpretirajo kot izziv, temveč kot grožnjo in zlahka postanejo preobremenjeni z zahtevami. Čeprav jim njihove strategije spopadanja s problemom omogočajo začasen odmik od stresne situacije, ne nudijo učinkovite rešitve na daljši rok. Steel (2007) poroča, da je za nevrotične posameznike značilno zavlačevanje in odlašanje z delom. Časovna omejitev jim povzroča dodaten stres, zaradi česar težje izpolnijo zadane naloge ali se pripravijo na izpit. Pod pritiskom zato vidijo goljufanje kot eno izmed alternativnih možnosti za uspešno doseganje cilja, predvsem zaradi njihove potrebe po dokazovanju (namesto potrebe po učenju). Z dimenzijo nevroticizma se najmočnejše

povezuje usmerjenost proti cilju, predvsem zaradi pridobivanja pozitivnih sredstev in izogibanja negativnim posledicam (Payne, Youngcourt in Beaubien, 2007). Konsistentno s teoretičnimi predpostavkami veliko raziskovalcev (Clark, 2011; Nguyen in Biderman, 2013; Stone, Jawahar in Kisamore, 2010) poroča o pozitivnih šibkih do zmerno močnih korelacijah med nevroticizmom in akademsko nepoštenostjo. Nekatere študije (Clariana, 2013; Williams, Nathason in Paulhus, 2010) poročajo o šibki negativni povezanosti ali celo o odsotnosti korelacij (Curtis, 2013; Salgado idr., 2014).

- Ekstravertnost: na povezanost med dimenzijo ekstravertnosti in akademsko nepoštenostjo lahko sklepamo že s teoretskega vidika. Raziskovalca DeBruin in Rudnick (2007) sta odkrila, da se z bolj pogostim goljufanjem na izpitih pozitivno povezuje višja stopnja konstrukta iskanje vzburjenja. Težnja po iskanju vzburjenja vključuje lastnosti, kot so tveganje in iskanje stimulacije (DeBruin in Rudnick, 2007). Drugi soroden konstrukt, ki se povezuje z akademsko nepoštenostjo, za katerega obstaja celo več neposrednih dokazov, je konstrukt iskanja vznemirjenja. Glede na raziskavo Aluje, Garcíe in Garcíe (2003) se iskanje vznemirjenja pozitivno povezuje z ekstravertnostjo ter posledično z iskanjem vzburjenja. Tako kot za posameznike z visoko stopnjo iskanja vzburjenja, kot tudi za tiste z visoko stopnjo iskanja vznemirjenja, je značilno, da od okolja nenehno zahtevajo močno stimulacijo, zaradi česar bodo v večji meri tvegali, saj ocenjujejo situacijo kot manj tvegano (Roberti, 2004). Medtem ko nekateri študenti dojemajo goljufanje kot tvegano dejanje, ki lahko nosi negativne posledice, posamezniki z visoko stopnjo iskanja vznemirjenja zaznavajo zmanjšano stopnjo tveganja, kar vodi v višjo stopnjo goljufanja (DeAndrea, Carpenter, Shulman in Levine, 2009). Empirični dokazi povezanosti med dimenzijo ekstravertnosti in akademsko nepoštenostjo so različni. Večina raziskovalcev (Gallagher, 2002; Karim, Zamzuri in Nor, 2009; Williams idr, 2010) poroča o šibki pozitivni povezanosti, medtem ko je bila v dveh študijah (Curtis, 2013; Salgado idr., 2014) odkrita šibka negativna povezanost. Ekstravertnost se ne povezuje z zlonamernim vedenjem na delovnem mestu (Salgado, 2002) ali z dissocialnim vedenjem (Miller in Lynam, 2001), saj konstrukt iskanja vzburjenja ni prisoten na vseh lestvicah (Watson in Clark, 1997).

- Odprtost: Williams idr. (2010) poročajo, da »dosedanja dognanja o odprtosti ne nakazujejo izstopanj glede povezanosti z goljufanjem« (str. 295). Podrobnejši vpogled nam lahko nudijo drugi konstrukti, ki se povezujejo z odprtostjo. Raziskovalci (Paulhus, Nathason in Williams, 2004; Williams idr., 2010) poročajo, da študenti z višjo stopnjo kognitivnih sposobnosti goljufajo manj. Glede na pozitivno povezanost kognitivnih sposobnosti z dimenzijo odprtosti lahko posledično sklepamo, da bodo posamezniki z višjo stopnjo odprtosti goljufali manj. Prav tako je dimenzija odprtosti močno povezana s ciljno usmerjenostjo k učenju (Payne idr., 2007). Posamezniki z visoko izraženo stopnjo odprtosti bodo goljufali manj, saj jih bolj zanima učenje kot pa končna ocena (Giluk in Postlethwaite, 2015). Nekateri drugi raziskovalci menijo, da so posamezniki z višje izraženo odprtostjo bolj nagnjeni h goljufanju; obstaja pozitivna povezanost med

odprtostjo in iskanjem vznemirjenja (Aluja idr., 2003). Prav tako poročajo o pozitivni povezanosti med odprtostjo in konstruktom iskanja stimulacije ter negativni povezanosti med odprtostjo ter konstruktom konformnosti (nadzorovanje impulzov, da bi zadovoljili pričakovanja ostalih) (Parks-Leduc, Feldman in Bardi, 2015). Empirični rezultati glede povezanosti med odprtostjo in akademsko nepoštenostjo so različni. Dve študiji sta odkrili šibko pozitivno povezanost (Gallagher, 2002; Williams idr., 2010); večina raziskovalcev (Aslam in Nazir, 2011; Clark, 2011; Nguyen in Biderman, 2013) pa poroča o šibki do zmerni negativni povezanosti. Raziskovalci drugih področij poročajo o šibki negativni povezanosti odprtosti z antisocialnim vedenjem (Miller in Lynam, 2001) ter pozitivni povezanosti z zlonamernim vedenjem na delovnem mestu (Salgado, 2002).

- Sprejemljivost: kot dimenzija modela velikih pet se povezuje z vedenjem v medosebnih odnosih in z doživljanjem drugih (Museum, 2010). Posamezniki, ki dosegajo višje rezultate na lestvici sprejemljivosti so običajno bolj sodelovalni in voljni pomagati (Graziano in Tobin, 2009). Prav tako situacije dojemajo kot manj konfliktno in tudi povzročajo manj konfliktov (Graziano, Jensen-Campbell in Hair, 1996). Posledično bodo takšni posamezniki manj goljufali, da bi se izognili potencialnemu konfliktu z učitelji ali drugimi, ki predstavljajo avtoriteto. Negativna povezanost sprejemljivosti in akademske nepoštenosti je bila do sedaj ugotovljena v številnih študijah (Clariana, 2013; Salgado idr., 2014, Williams idr., 2010). Poleg tega je bila odkrita negativna povezanost sprejemljivosti z zlonamernim vedenjem na delovnem mestu, na organizacijski in osebni ravni v ZDA (Scherer, Baysinger, Zolynsky in LeBreton, 2013) in v Maleziji (Alias, Rasdi, Ismail in Samah, 2013). Prav tako je bilo ugotovljeno (Parks-Leduc idr., 2015), da se bodo sprejemljivi posamezniki vedli bolj prosocialno (prijaznost, dobronamernost). Na Portugalskem je novejša raziskava odkrila, da je sprejemljivost negativno povezana z nagnjenostjo k plagiranju (Wilks, Cruz in Sousa, 2016).

- Vestnost: je dimenzija, ki zajema lastnosti, kot so zanesljivost, organizacija, marljivost in upoštevanje norm ter pravil. Od dimenzij modela velikih pet je vestnost najbolj veljaven napovedovalec uspešnosti na delovnem mestu (Barrick in Mount, 1991) in akademske uspešnosti (Vedel, 2014). Že glede na teoretske predpostavke posamezniki z visoko izraženo vestnostjo ne bodo kršili pravil in goljufali, da bi dosegli cilj, kar so v svoji raziskavi uspeli dokazati Leduc idr. (2015), saj je bila vestnost pozitivno povezana s konstruktom vrednote skladnosti pravil. Vestni študenti so tudi organizirani in ciljno usmerjeni tako, da razporejajo svoj čas in sredstva pri učenju za izpit, hkrati se izogibajo skušnjavam (npr. igranje računalniških igrice, udeleževanje zabav). Ugotovljeno je bilo, da vestni študenti v nasprotju z nevrotičnimi ne zavlačujejo in odlašajo z delom (Steel, 2007). Razporejanje s sredstvi (predvsem čas za učenje) je posrednik v odnosu med vestnostjo ter akademsko uspešnostjo (Biderman, Nguyen in Sebren, 2008). Prav tako je bila ugotovljena negativna povezanost med vestnostjo in zlonamernim vedenjem na delovnem mestu na organizacijski in osebni ravni (Alias idr., 2013; Scherer idr., 2013). Čeprav sta dve študiji (Gallagher, 2002; Noel in Carey, 2008) odkrili šibko

pozitivno povezanost, številne ostale študije (Clariana, 2013; Williams idr., 2010) poročajo o negativni povezanosti med vestnostjo in akademsko nepoštenostjo. Poleg tega sta Bratton in Strittmatter (2013) odkrila, da vestni študenti sprejemajo bolj etične odločitve v situacijah, ko se lahko poslužijo goljufanja. Tako kot dimenzija sprejemljivosti, je tudi vestnost negativno povezana z nagnjenostjo k plagiranju (Wilks idr., 2016).

Še en konstrukt, ki je bil v dosedanjih raziskavah povezan s pojmom akademska nepoštenost, je temna triada (Zhang, Paulhus in Zielger, 2018). Ugotovljeno je bilo, da se vse tri dimenzije (makiavelizem, narcisizem in psihopatija) pozitivno povezujejo z goljufanjem in da je psihopatija najmočnejši napovedovalec pojavljanja tovrstnega vedenja (Nathason, Paulhus in Williams, 2006; Williams idr., 2010). Lastnosti temne triade uspešno napovedujejo dissocialna vedenja, kot so tveganje (Crysel, Croiser in Webster, 2013), ekstremno politično usmerjenje (Hodson idr., 2009), ustrahovanje (Baughman idr., 2012) in zlonamerno vedenje (Dunlop, Morrison, Koenig in Silcox, 2012). Prav tako se lastnosti temne triade negativno povezujejo z dimenzijo sprejemljivosti, psihopatija se negativno povezuje z vestnostjo in nevroticizmom (Jakobwitz in Egan, 2006). Visoko izražena dimenzija nevroticizma ter nizko izraženi dimenziji vestnost in sprejemljivost skupaj napovedujejo dissocialno vedenje (neorganiziranost, brez kontrole nad impulzi, slabe strategije za spopadanje s problemom) (Zhang idr., 2018). Williams idr. (2010) so raziskovali povezanost psihopatije z goljufanjem. Ugotovili so, da pomembno vlogo igrajo intrinzični in ekstrinzični razlogi, in sicer doseganje cilja in slabo moralno presojanje, kar je bilo za razliko od narcisizma in makiavelizma posebej poudarjeno pri dimenziji psihopatije. V nadaljevanju predstavljamo teoretično in empirično povezanost posameznih dimenzij z akademsko nepoštenostjo.

- Psihopatija: zajema lastnosti, kot so impulzivnost, nezanimanje za ugled, zlonamernost in dissocialno vedenje (Hare in Neumann, 2008). Ugotovljene so bile številne pozitivne povezave z ustrahovanjem, zlorabo drog in kaznivimi dejanji (Williams in Paulhus, 2004). Prav tako posamezniki z visoko izraženo psihopatijo sebe dojemajo kot mojstra prevare (Giammarco, Atkinson, Baughman in Veselka, 2013). Kot že omenjeno je psihopatija najmočnejši napovedovalec goljufanja. Zaradi lastnosti kot so usmerjenost vase, impulzivnost, neustrašnost, iskanje vznemirjenja, nezanimanje za posledice neglede na morebitno nevarnost in pomanjkanje samokontrole, goljufanje dojemajo kot primerno in sprejemljivo vedenje (Turnipseed in Landay, 2018).

- Makiavelizem: zajema lastnosti, kot so manipulativnost, ciničnost in nemoralnost (Christie in Geis, 1970). Za doseg cilja se posamezniki z visoko izraženim makiavelizmom poslužujejo dvoličnih taktik, ki zajemajo tudi goljufanje, vendar na bolj strateški, kot pa impulziven način, saj želijo ohraniti ugled (Jones in Paulhus, 2011). Makiavelizem se zato bolj kot z impulzivnimi oblikami akademske nepoštenosti, povezuje z načrtnimi (npr. plagiarizem) (Williams idr., 2010).

- Narcisizem: zajema lastnosti kot so aroganca, usmerjenost nase in samozadostnost (Emmons, 1987). Posamezniki z višje izraženim narcisizmom se pogosto čutijo superiorne nad ostalimi, kljub njihovem povprečnem nastopu (John in Robins, 1994). Zaradi tolikšne usmerjenosti vase se pogosto poslužijo goljufanja, da bi ohranili pozitiven vtis o sebi. Ugotovljeno je bilo, da se narcisizem pozitivno povezuje z moralno vprašljivimi vedenji, kot so tvegane in impulzivne odločitve (Chatterjee in Hambrick, 2007) in pretvarjanjem pri uvodnih intervjujih (Paulhus, Westlake, Calvez in Harms, 2013) ter da se narcisistična vedenja pojavljajo neodvisno od situacijskih dejavnikov (Zhang idr., 2018). Lestvica ekshibicionizma je pri vprašalniku narcisizma (NPI; Raskin in Terry, 1988) dober napovedovalec akademske nepoštenosti. Narcisiste označujemo kot ekshibicioniste zaradi njihove težnje po hvalisanju, dokazovanju, izpostavljanju in občudovanosti (Brunell idr., 2011).

Ugotovljeno je bilo, da se vse tri dimenzije temne triade pozitivno povezujejo z goljufanjem. Zaradi prekrivanja lastnosti med vsemi tremi dimenzijami je težko potrditi točno katera pomembno vpliva na specifično ugotovitev, razen, če so v analizo vključene vse tri (Paulhus in Williams, 2002).

Goljufanje in ostale oblike akademske nepoštenosti vplivajo tako na osebnostno kot institucionalno raven (Hensley, Kirkpatrick in Burgoon, 2013). Kot »kognitivna bližnjica« (ang. *cognitivne shortcut*) akademska nepoštenost izpodbija možnost kvalitetnega učenja (Ogilvie in Stewart, 2010). McCabe idr. (2001) opredeljujejo akademsko nepošteno vedenje kot eno izmed osnovnih etičnih odločitev, s katerimi se morajo soočiti študenti. Učitelji so kdaj lahko videni kot sokrivi oziroma odgovorni za nepošteno vedenje študentov, saj je pomembno, kakšno okolje ustvarjajo v razredu (bodisi spregledajo ali dovoljujejo nepoštenost) (Parameswaran, 2007). Prav tako lahko s primernimi odzivi (sankcijami) na akademsko nepoštenost potencialno tudi spodbujajo moralni razvoj (Schmelkin, Gilbert, Spencer, Pincus in Silva, 2008). Širše gledano je kultura, v kateri študenti nepošteno opravljajo šolske obveznosti ali se poslužujejo prevar, da bi se izognili šolskim obveznostim, v nasprotju z vrednostjo integritete, ki jo želijo razviti številne izobraževalne institucije. Tako akademska nepoštenost postane vprašanje integritete na institucionalni ravni, ne le na ravni enega razreda (Hensley idr., 2013).

Na tem mestu smo razmišljali o načinih, ki bi zmanjšal goljufanje. Izobraževalne institucije so že poskusile uvesti različne ukrepe, kot so priprava relevantnih izpitnih vprašanj, ki zahtevajo povezovanje znanja, vnaprej določen sedežni red, prepoved vstopa v učilnico pred pričetkom izpita, uvedba višjih kazni itd. (Küçüktepe, 2014). Predpostavljali smo, da bi morda lahko bil eden izmed uspešnih pristopov, ki bi zmanjšal pogostost goljufanja, tudi aktivacija »učinka opazujočih oči« (ang. »*watching-eye effect*«), ki označuje povečanje prosocialnega in zmanjšanje dissocialnega vedenja, ko je v okolju prisoten subtilen dražljaj slike oči. Študije nakazujejo, da prisotnost slike, ki prikazuje oči, zvišuje vedenja, kot so pošteno plačilo svoje pijače in donacija višje vsote denarja ter znižuje vedenja, kot so kraja kolesa, odlaganje smeti

na avtobusnih postajah itd. (Oda, Kato in Hiraishi, 2015). V nadaljevanju predstavljamo teoretična izhodišča in dosedanje študije o učinku opazujočih oči ter naše predpostavke glede povezanosti z goljufanjem.

1.4 Učinek opazujočih oči

Posamezniki se vedejo altruistično, ko jih opazuje tretja oseba. Še več, ljudje se bodo vedli altruistično tudi, ko bodo izpostavljeni subtilnem znaku opazujočih oči, kot je npr. slika, ki prikazuje oči (Haley in Fessler, 2005; Bateson, Nettle in Roberts, 2006; Francey in Bergmüller, 2012). Raziskovalci (Haley in Fessler, 2005) razlikujejo med dražljajema z eksplicitnim ter implicitnim pomenom (zavedno in nezavedno prepričanje, da so opazovani). Dražljaj z eksplicitnim pomenom (npr. kamera) je očiten in direktno nakazuje, da je posameznikovo vedenje opazovano, medtem ko je dražljaj z implicitnim pomenom (npr. slika z opazujočimi očmi) subtilen in le namiguje na opazovanje. Raziskovalci so ugotovili, da ima slika z opazujočimi očmi pozitiven učinek na povečanje prosocialnega vedenja (Burnham in Hare, 2007; Haley in Fessler, 2005; Mifune, Hashimoto in Yamagishi, 2010; Nettle idr., 2013); Raihani in Bshary, 2012; Rigdon, Ishii, Watabe in Kitayama, 2009). Ta vpliv bi lahko pripisali avtomatskim kognitivnim mehanizmom, ki so se izoblikovali skozi evolucijo zaradi skrbi po ugledu (Cai, Huang, Wu in Kou, 2015). Povečanje altruističnega vedenja, ki izhaja iz zaznave, da je subjekt opazovan, izzove učinek opazujočih oči (Bateson idr., 2006).

Altruistično vedenje se ob prisotnosti opazujočih oči poveča zaradi težnje po pridobivanju oziroma ohranjanju socialnega ugleda (Shinohara in Yamamoto, 2018) in ne zaradi strahu pred posledicami (Oda idr., 2011). Teorija o indirektni recipročnosti predpostavlja (Nowak in Sigmund, 1998), da se drugi vedejo bolj naklonjeno do posameznikov s pozitivnim oziroma dobrim ugledom. Ljudje že v splošnem težimo k izboljševanju lastnega ugleda, zaradi česar se altruistično vedenje pred drugimi samodejno poveča. Ko posameznik zazna, da ga tretja oseba morda opazuje, lahko zavestno prilagodi svoje vedenje v skladu z izpolnjevanjem socialnih norm za ohranitev dobrega ugleda. V primerjavi s poštenimi, lahko nepošteni ljudje vedno pridobivajo sredstva za manjšo ceno ali celo zastonj, če v dejanju niso zasačeni in kaznovani (Buss, 1999). Ugotovljeno je bilo tudi, da ljudje postanejo bolj sodelovalni, ko je ogrožen njihov ugled (Milinski, Semmann in Krembeck, 2002).

Nekatere študije so že raziskovale učinek opazujočih oči na akademsko nepoštenost in uspeli so dokazati, da je slika z opazujočimi očmi in pripisanim besedilom: »Opazujemo vas«, resnično znižala tatvino (Nettle, Nott in Bateson, 2012). Čeprav je znano, da verbalna sporočila zadostujejo pri učinkovitem zmanjševanju tatvine, je še vedno malo dokazov, kako na akademsko nepoštenost vpliva zgolj slika, ki prikazuje oči. Nepošteno vedenje je odvisno od tega, kakšne koristi oziroma izgube prinaša za posameznika (Allingham in Sandmo, 1972; Mazar, Amir in Ariely, 2008). Ključni dejavnik, ki vzpodbuja nepošteno vedenje, je zagotovitev, da njihovo vedenje ne bo opazovano oz. anonimnost (Gneezy, 2005; Hechter, 1990; Mazar idr., 2008). Starejše študije dokazujejo, da slika z opazujočimi očmi ne vpliva na

nepoštenost, vendar posredni dokazi nakazujejo, da se ljudje vedejo bolj sebično v anonimnih situacijah (Burnham, 2003). Novejša študija ni uspela dokazati učinka opazujočih oči na zmanjšanje goljufanja (Cai idr., 2015); raziskovalci poročajo, da slika z opazujočimi očmi ni učinkovita v popolni anonimnosti, saj verjetno zmanjšuje skrb za socialni ugled in s tem posledično težnjo po altruističnem vedenju. Učinek opazujočih oči se pojavi le pri nalogah, ki zahtevajo socialno interakcijo ljudi (igra diktatorja) in ne pri nalogah, ki zahtevajo odločitev osebne narave (Baillon, Sellim, van Dolder, 2013).

Bateson idr. (2006) so preverjali, ali spol oči na sliki vpliva na pojav učinka. Pri preverjanju so uporabili slike z moškimi in ženskimi očmi; uspeli so dokazati, da so imele moške oči večji vpliv, vendar njihova raziskava ni bila zasnovana za testiranje pomembnosti spola. Nettle idr. (2012) so ponovili raziskavo, vendar rezultati niso bili odvisni od spola oči na sliki.

Altruistično vedenje se povezuje tudi z nekaterimi dimenzijami modela velikih pet. Bekkers (2006) ugotavlja, da se visok rezultat na lestvicah odprtosti in ekstravertnosti pozitivno povezuje z bolj pogostimi dobrodelnimi donacijami, visok rezultat na lestvici sprejemljivosti pa z bolj pogostimi donacijami krvi. Številne študije so uspeli dokazati pozitivno povezanost ekstravertnosti (težnja po stiku z drugimi ljudmi) in altruizma (Ben-Ner in Kramer, 2011; Oda idr., 2014). Tudi dimenzije temne triade so bile v dosedanji literaturi že povezane z altruizmom. Tako psihopatija kot osebnostna motnja ter subklinična psihopatija sta bili negativno povezani z altruizmom (White, 2014).

2 OPREDELITEV PROBLEMA

Akadska nepoštenost in goljufanje dandanes predstavljata problem za izobraževalne sisteme in v družbi na sploh. Predvsem nastane problem pri izobraževanju za poklice z večjo odgovornostjo, kot so zdravnik, odvetnik, medicinska sestra, pedagog, socialni delavec itd. Ker s pridobljenimi ocenami krojimo našo prihodnost, se študenti borimo za čim boljši uspeh na poštene in nepoštene načine. Od ocen je torej odvisna dodelitev štipendije, izbor študijske smeri, nadaljevanje izobraževanja itd. Goljufanje resnično olajša pot do dobre ocene, vendar je na tem mestu potrebno zastaviti vprašanje, kakšne posledice prinaša nepoštenost na daljši rok. Morda se v prihodnosti znajdemo v situaciji, kjer bi predelana in naučena literatura koristno vplivala na našo odločitev pri rešitvi problema, vendar smo se nekoč odločili, da bomo na izpitu raje goljufali. Ker se v času študija študenti resnosti problema žal ne zavedamo, je potrebno najti način, da bi v splošnem poskusili zmanjšati pogostost goljufanja.

Sprva nas je zanimalo, kako se z goljufanjem povezujejo različne osebnostne lastnosti. Zaradi trenutne dominantnosti na področju raziskovanja osebnosti smo izbrali model velikih pet, saj vključuje set normalnih lastnosti v kontinuumu, ki se raztezajo med dvema skrajnostma (ekstravertnost, nevroticizem, sprejemljivost, vestnost in odprtost). Dosedanje raziskave (Giluk in Postlethwaite, 2015) potrjujejo negativno povezanost dimenzij sprejemljivost in vestnost z goljufanjem, zato smo tudi mi predpostavljali enako. Posamezniki, ki dosegajo višje rezultate na lestvici sprejemljivosti, so običajno bolj sodelovalni in voljni pomagati (Graziano in Tobin, 2009). Prav tako situacije dojemajo kot manj konfliktno in tudi povzročajo manj konfliktov (Graziano idr., 1996), zaradi česar bodo goljufali manj, da bi se izognili potencialnemu konfliktu z učitelji ali drugimi, ki predstavljajo avtoriteto. Negativna povezanost sprejemljivosti in akademske nepoštenosti je bila do sedaj ugotovljena v številnih študijah (Clariana, 2013; Salgado idr., 2014, Williams idr., 2010). Poleg tega je bila odkrita negativna povezanost sprejemljivosti z zlonamernim vedenjem na delovnem mestu, na organizacijski in osebni ravni v ZDA (Scherer idr., 2013) in v Maleziji (Alias idr., 2013). Prav tako je bilo ugotovljeno (Parks-Leduc idr., 2015), da se bodo sprejemljivi posamezniki vedli bolj prosocialno (prijaznost, dobronamernost). Na Portugalskem je novejša raziskava odkrila, da je sprejemljivost negativno povezana z nagnjenostjo k plagiranju (Wilks idr., 2016). Zato smo predpostavljali:

H_1 : Pri izraženosti velikih pet osebnostnih dimenzij se bo z goljufanjem negativno povezovala dimenzija sprejemljivosti.

Dokazano je bilo, da se z goljufanjem pozitivno povezuje tudi dimenzija vestnosti (Giluk in Postlethwaite, 2015). Od dimenzij modela velikih pet je vestnost najbolj veljaven napovedovalec uspešnosti na delovnem mestu (Barrick in Mount, 1991) in akademske uspešnosti (Vedel, 2014). Že glede na teoretske predpostavke posamezniki z visoko izraženo vestnostjo ne bodo kršili pravil in goljufali, da bi dosegli cilj, kar so uspeli dokazati Leduc idr. (2015), saj je bila vestnost pozitivno povezana s konstruktom vrednote skladnosti pravil. Vestni

študenti so tudi organizirani in ciljno usmerjeni tako, da razporejajo svoj čas in sredstva pri učenju za izpit, hkrati se izogibajo skušnjavam. Vestni študenti v nasprotju z nevrotičnimi ne zavlačujejo in odlašajo z delom (Steel, 2007). Ugotovljena je bila negativna povezanost med vestnostjo in zlonamernim vedenjem na delovnem mestu na organizacijski in osebnostni ravni (Alias idr., 2013; Scherer idr., 2013). Številne študije (Clariana, 2013; Williams idr., 2010) poročajo o negativni povezanosti med vestnostjo in akademsko nepoštenostjo. Poleg tega sta Bratton in Strittmatter (2013) odkrila, da vestni študenti sprejemajo bolj etične odločitve v situacijah, ko se lahko poslužijo goljufanja. Tako kot dimenzija sprejemljivosti je tudi vestnost negativno povezana z nagnjenostjo k plagiranju (Wilks idr., 2016). Zato smo predpostavljali:

H₂: Pri izraženosti velikih pet osebnostnih dimenzij se bo z goljufanjem negativno povezovala dimenzija vestnosti.

Dodali smo še eno hipotezo v okviru modela velikih pet, in sicer predpostavljali smo, da se bo z goljufanjem pozitivno povezovala dimenzija nevroticizma. Steel (2007) poroča, da je za nevrotične posameznike značilno zavlačevanje in odlašanje z delom ter da jim časovna omejitev povzroča dodaten stres, zaradi česar težje izpolnijo zadane naloge ali se pripravijo na izpit. Pod pritiskom zato vidijo goljufanje kot eno izmed alternativnih možnosti za uspešno doseganje cilja, predvsem zaradi njihove potrebe po dokazovanju. Veliko raziskovalcev (Clark, 2011; Nguyen in Biderman, 2013; Stone idr., 2010) poroča o pozitivnih šibkih do zmerno močnih korelacijah med nevroticizmom in akademsko nepoštenostjo, zato smo predpostavljali:

H₃: Pri izraženosti velikih pet osebnostnih dimenzij se bo z goljufanjem pozitivno povezovala dimenzija nevroticizma.

Izbrali smo tudi koncept temne triade, ki vključuje tri temeljne dimenzije (makiavelizem, narcisizem in psihopatija). Dosedanje raziskave (Nathanson idr., 2006; Williams idr., 2010) potrjujejo pozitivno povezanost temne triade z vrsto zlonamernih vedenj, med katerimi je tudi akademska nepoštenost in posledično goljufanje. Mi smo predpostavili, da se bosta z goljufanjem pozitivno povezovali dimenziji psihopatije in narcisizma. Psihopatija zajema lastnosti kot so impulzivnost, nezanimanje za ugled, zlonamernost in dissocialno vedenje (Hare in Neumann, 2008). Ugotovljene so bile številne pozitivne povezave z ustrahovanjem, zlorabo drog in kaznivimi dejanji (Williams in Paulhus, 2004). Prav tako posamezniki z visoko izraženo psihopatijo sebe dojemajo kot mojstra prevare (Giammarco idr., 2013). Kot že omenjeno, je psihopatija najmočnejši napovedovalec goljufanja, zato smo predpostavljali:

H₄: Višje izražena psihopatija se bo glede na predpostavke temne triade pozitivno povezovala z goljufanjem.

Narcisizem zajema lastnosti kot so aroganca, usmerjenost nase in samozadostnost (Emmons, 1987). Posamezniki z višje izraženim narcisizmom se pogosto čutijo superiorne nad ostalimi, kljub njihovem povprečnem nastopu (John in Robins, 1994). Zaradi tolikšne usmerjenosti vase se pogosto poslužijo goljufanja, da bi ohranili pozitiven vtis o sebi.

Ugotovljeno je bilo, da se narcisizem pozitivno povezuje z moralno vprašljivimi vedenji, kot so tvegane in impulzivne odločitve (Chatterjee in Hambrick, 2007). Prav tako je bilo ugotovljeno, da je njihova potreba po hvalisanju, dokazovanju, občudovanosti in izpostavljanju (lestvica ekshibicionizma v NPI; Raskin in Terry, 1988) dober napovedovalec akademske nepoštenosti (Brunell idr., 2011), zato smo predpostavljali:

H₅: Višje izražen narcisizem se bo glede na predpostavke temne triade pozitivno povezoval z goljufanjem.

Kot že omenjeno so izobraževalne institucije poskusile uvesti številne ukrepe za zmanjšanje pogostosti goljufanja, vendar je problem še vedno prisoten. Razpoložljiva literatura nas je napeljala do razmišljanja, ali bi aktivacija učinka opazujočih oči zmanjšala pogostost goljufanja. Učinek opazujočih oči označuje povečanje prosocialnega in zmanjšanje dissocialnega vedenja, ko je v okolju prisoten subtilen dražljaj slike oči (Oda idr., 2015). Študije nakazujejo, da se altruistično vedenje ob prisotnosti opazujočih oči poveča zaradi težnje po pridobivanju oziroma ohranjanju socialnega ugleda (Shinohara in Yamamoto, 2018). Tako smo preverjali, ali fotografija z opazujočimi očmi sploh vpliva na udeležence v raziskavi ter ali kljub razlikam med osebnostnimi lastnostmi vpliva na vse udeležence enako. Predpostavljali smo, da bo skupina udeležencev ob prisotnosti fotografije goljufala manj.

H₆: Skupina z intervencijo (vpliv fotografije opazujočih oči) bo goljufala manj kot skupina brez intervence.

Prav tako smo predpostavljali, da bodo posamezniki z višje izraženo psihopatijo ob prisotnosti fotografije še vedno goljufali v enaki meri, saj zaradi njihovih tipičnih lastnosti goljufanje dojemajo kot moralno in sprejemljivo vedenje (Turnipseed in Landay, 2018). Poleg tega se subklinična psihopatija negativno povezuje z altruizmom (White, 2014), zaradi česar slika opazujočih oči nanje ne bo vplivala.

H₇: Posamezniki z višje izraženo psihopatijo bodo ob prisotnosti intervencije (vpliv fotografije opazujočih oči) goljufali enako kot tisti ob odsotnosti intervencije.

Dodali smo še eno hipotezo, in sicer da bodo posamezniki z višje izraženim narcisizmom ob prisotnosti fotografije goljufali manj. Zaradi tolikšne usmerjenosti vase se pogosto poslužijo goljufanja, da bi ohranili pozitiven vtis o sebi (Brunell, 2011). Ker pa fotografija z opazujočimi očmi povzroča subtilen občutek, da ga tretja oseba morda opazuje, smo predpostavili, da bodo narcisisti zavestno prilagodili svoje vedenje v skladu z izpolnjevanjem socialnih norm za ohranitev dobrega ugleda, zaradi česar bodo goljufali manj.

H₈: Posamezniki z višje izraženim narcisizmom bodo ob prisotnosti intervencije manj goljufali.

Cilj naloge je torej ugotoviti, ali fotografija z opazujočimi očmi res zmanjšuje pogostost dissocialnega vedenja (v našem primeru goljufanja). V kolikor bi to uspeli dokazati, bi lahko potrdili hipotezo, da učinek opazujočih oči res vzbuja občutek »biti opazovan« in da vpliva na

pogostost goljufanja ter posledično akademsko nepoštenost tako, da tovrstno vedenje res zmanjšuje.

3 METODA

3.1 Vzorec

V raziskavi so sodelovale naključno izbrane odrasle osebe (vzorčenje po principu snežene kepe). Udeleženci so morali najprej podati soglasje o sodelovanju, poudarili smo, da so vsi pridobljeni podatki anonimni, da bodo uporabljeni zgolj v namene raziskave in da lahko kadar koli prekinejo sodelovanje v raziskavi. Za sodelovanje je bila ponujena tudi simbolična nagrada (čokolada), da smo udeležence spodbudili in motivirali, da se pri reševanju matematičnih-eksperimentalnih nalog čim bolj potrudijo. Vprašalnike je primarno reševalo 82 udeležencev, vendar smo pri obdelavi podatkov ugotovili, da je prišlo do znatnega usipa vzorca (nekateri določenega vprašalnika niso rešili v celoti, nekateri preprosto niso oddali odgovorov). Vprašalnike je v celoti izpolnilo 57 oseb, od teh je bilo 25 moških (43,9%) in 32 žensk (56,1%). Starost udeležencev smo prikazali s štirimi razredi, in sicer 3 udeleženci (5,3%) so imeli do 20 let, 37 udeležencev (64,9%) je bilo starih med 21 in 40 let, 12 udeležencev (21,1%) je bilo starih med 41-60 let, 5 udeležencev (8,8%) je imelo 61 let ali več. Stopnja izobrazbe 3 udeležencev (5,3%) je bila nižja od srednje šole, 54 udeležencev (94,7%) je dokončalo srednjo šolo oziroma imajo še višjo izobrazbo.

3.2 Pripomočki

V raziskavi smo poleg vprašanj za pridobitev demografskih podatkov (spol, starost, stopnja izobrazbe) uporabili baterijo vprašalnikov, ki se v grobem deli v dva sklopa. V prvi sklop spada merski pripomoček računalniške različice miselno-aritmetičnih nalog (von Hippel, Lakin in Shakarchi, 2005). V drugi sklop spadata vprašalnika, ki merita osebnostne značilnosti, in sicer vprašalnik velikih pet (Bucik idr., 2002) osebnostnih dimenzij ter vprašalnik temne triade (Jones in Paulhus, 2014).

3.2.1 Računalniška različica miselno-aritmetičnih nalog

Prirejena verzija računalniška različice miselno-aritmetičnih nalog (ang. *Computer-based mental-arithmetic tasks*) (von Hippel idr., 2005), ki je sprogramirana v obliki spletne strani, obsega 10 matematično-logičnih nalog, ki se stopnjujejo po težavnosti. Udeleženci so imeli pri vsaki nalogi 25 sekund časa, da v okence pod vprašanjem vpišejo odgovor (čas se jim je na ekranu odšteval). S klikom na »oddaj odgovor« se je na ekranu avtomatsko pojavila nova naloga (čas se je avtomatsko pričel odšteti). Naloge so bile namenoma težje, saj smo želeli spodbuditi goljufanje.

Naloge:

1. $13 + 28 = ?$
2. $67 + 84 = ?$
3. $183 - 78 = ?$
4. $1785 - 942 = ?$

5. Če nekemu številu prištejemo 8, dobimo trikratnik tega števila. Katero število je to?
6. $1 + 2 + 3 + \dots + 10 = ?$
7. $2 + 4 + 6 + \dots + 100 = ?$
8. Katero število bi bilo naslednje v danem zaporedju? 25, 24, 22, 19, 15...
9. Katero število bi bilo naslednje v danem zaporedju? 3, 5, 8, 13, 21...
10. Na koncu srečanja se 10 ljudi rokuje med seboj. Koliko bo vseh rokovanj?

3.2.2 Vprašalnik velikih pet

Vprašalnik velikih pet (ang. *Big five questionnaire* - BFQ; Bucik, Boben, Hruševar-Bobek in Krajnc, 2002) vsebuje 132 trditev, na katere se odgovarja na 5-stopenjski lestvici Likertovega tipa. Pet glavnih dimenzij in deset poddimenzij, ki jih meri, so: ekstravertnost (poddimenziji aktivnosti in dominantnosti), sprejemljivost (poddimenziji sodelovanja in prijaznosti), vestnost (poddimenziji natančnosti in vztrajnosti), nevroticizem ali čustvena stabilnost (poddimenziji kontrole čustev in kontrole impulzov) in odprtost (poddimenziji odprtosti za kulturo in odprtosti za izkušnje). Cronbachovi koeficienti notranje zanesljivosti alfa znašajo od 0,64 do 0,82 za posamezne poddimenzije in od 0,75 do 0,85 za dimenzije, za lestvico neiskrenosti pa Cronbachov alfa znaša 0,80. Stabilnost faktorske strukture je bila potrjena z izračunom koeficientov konsistentnosti (Gorsuch) za 6 različnih faktorskih rešitev glede na pogoje preverjanja (Center za psihodiagnostična sredstva, 2018). Vprašalnik smo za lažjo analizo podatkov sami pretvorili (prepisali) v obliko spletne ankete.

3.2.3 Vprašalnik temne triade

Vprašalnik temne triade (ang. *Short dark triad* – SD3; Jones in Paulhus, 2014) vsebuje 27 postavk in se uporablja za merjenje izraženosti makiavelizma, narcisizma in psihopatije kot osebnostnih lastnosti na neklinični populaciji. Vsaka od omenjenih dimenzij je opisana z 9 postavkami, ki se ocenjujejo s 5-stopenjsko Likertovo lestvico, kjer posamezniki označijo, v kolikšni meri se strinjajo s postavkami, pri čemer 1 pomeni »sploh se ne strinjam« in 5 »popolnoma se strinjam«. Cronbachov alfa koeficient zanesljivosti znaša 0,71 za narcisizem, 0,77 za makiavelizem in 0,80 za psihopatijo. Pri testu veljavnosti so bile ugotovljene pozitivne povezave ($p < ,001$) makiavelizma s psihopatijo ($= ,50$) ter narcisizmom ($= ,18$), prav tako psihopatije z narcisizmom ($= ,34$) (Jones in Paulhus, 2014). Vprašalnik smo za lažjo analizo podatkov sami pretvorili (prepisali) v obliko spletne ankete.

Poleg vseh pripomočkov smo dodali še intervencijo oziroma vpliv: fotografijo oči. Ker dosedanja literatura ni nakazovala pomembnosti glede izbire spola oči na sliki, smo naključno izbrali ženske oči.

Slika 2: Uporabljena fotografija opazujočih oči (Guy, 2013)

3.3 Postopek

Raziskava se je izvajala zaporedoma dva dni v najeti računalniški učilnici. Zaradi lažje časovne uskladitve smo udeležencem dali možnost izbire med štirimi termini. Oba dneva smo jih naključno razdelili v dve skupini glede na prisotnost in odsotnost vpliva fotografije, ki prikazuje oči. Po spolu so bili razdeljeni enakomerno. Polovica udeležencev je teste reševala ob prisotnosti vpliva fotografije oči, druga polovica v sobi brez. Baterija testov (v spletno obliko pretvorjeni matematični test in osebnostna vprašalnika, odprti v spletnem oknu kot trije zavihki) je bila za vsakega posameznika vnaprej skrbno pripravljena, da so ob znaku lahko pričeli z reševanjem. Teste so reševali pod vtisom, da raziskava preverja povezanost med osebnostnimi lastnostmi in sposobnostjo reševanja matematično-logičnih nalog. Pred pričetkom smo za pravilno rešen test ponudili tudi simbolično nagrado (čokolado) za spodbujanje motivacije. Udeležence smo opozorili, da morajo pred reševanjem posameznih testov v razdelek »identifikacijska koda« vpisati izmišljeno število, ki bo služilo kot filter za kategoriziranje pri analizi podatkov. V zavihku z matematičnim testom se je razdelek pojavil na prvi strani, ob kliku na »oddaj identifikacijsko kodo« se je na drugi strani takoj pojavila prva matematična naloga, hkrati se je pričelo odštevanje časa. V zavihkih z osebnostnima vprašalnikoma čas ni bil omejen, zato so bili razdelek »identifikacijska koda« in ostala vprašanja na isti strani. Najprej so bili pozvani, naj rešijo računalniški matematični test za preverjanje goljufanja (von Hippel idr., 2005) v obliki spletne strani. Test je obsegal 10 nalog, ki so se na ekranu prikazovale posamično, od lažjih k težjim. Pod nalogo, ki se je izpisala na ekranu, se je vizualno prikazano odšteval tudi čas (za posamično nalogo so imeli 25 sekund časa). Udeleženci so bili opozorjeni, da ima program napako in da se ob kliku na preslednico na ekranu izpiše pravilna rešitev, zaradi česar jih naprošamo, da se tega izogibajo. Udeležencem je bilo rečeno tudi, da eksperimentator ne bo vedel, če so pritisnili preslednico in da naj poskušajo naloge rešiti sami. Računalnik je sproti beležil, kolikokrat so udeleženci pritisnili preslednico, kar smo nato definirali kot stopnjo goljufanja v obliki 10-stopenjske lestvice (npr. goljufanje na 6/10 nalog pomeni 6. stopnjo na lestvici goljufanja). Udeleženci so nato preko spletne strani rešili še vprašalnike osebnostnih značilnosti. Navodila za reševanje so bila podana ustno in pisno. Vprašalnik velikih pet (BFQ), z izjemo vprašalnika temne triade (SD3), je že preveden v slovenščino, omenjen vprašalnik

temne triade pa smo prevedli in poskrbeli za povraten prevod v angleščino ter potem slovenski prevod po potrebi korigirali.

3.4 Obdelava podatkov

Vse zbrane podatke smo vnesli v program Excel 2016, kjer smo ovrednotili surove rezultate in jih pripravili za nadaljnjo statistično obdelavo s programom IBM SPSS Statistics 21. Na podatkih smo najprej izvedli teste normalnosti. Nato smo predstavili opisno statistiko in izvedli primerjave med skupinama s t-testom za neodvisne vzorce. Opravili smo še korelacijsko analizo med glavnimi lestvicami, neodvisno od skupine.

4 REZULTATI

V rezultatih so najprej prikazane frekvenčne statistike demografskih podatkov, nato navajamo vrednosti testov normalnosti izmerjenih spremenljivk. Sledi pregled opisne statistike in razlik med skupinama glede na prisotnost in odsotnost intervencije (vpliva slike opazujočih oči), po tem pa so prikazane korelacije med izmerjenimi spremenljivkami.

4.1 Demografski podatki

Tabela 4.1

Frekvenčna statistika spol

Spol	Kontrolna		Eksperimentalna	
	n	%	n	%
Moški	15	50,0	10	37,0
Ženski	15	50,0	17	63,0
Skupaj (N=57)	30	100	27	100

V tabeli 4.1 je prikazana frekvenčna porazdelitev obeh skupin udeležencev glede na spol. Primarno je vprašalnike reševalo 82 udeležencev, vendar je zaradi pomanjkljivo rešenih vprašalnikov ali neoddanih odgovorov prišlo do usipa udeležencev. V raziskavi je torej sodelovalo 57 udeležencev, 25 oseb moškega spola in 32 oseb ženskega spola. V kontrolni skupini je bilo 30 udeležencev, 15 oseb moškega spola in 15 oseb ženskega spola. V eksperimentalni skupini je bilo 27 udeležencev, 10 oseb moškega spola in 17 oseb ženskega spola.

Tabela 4.2

Frekvenčna statistika starost

Starost	Kontrolna		Eksperimentalna	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Do 20 let	0	0,0	3	11,1
21-40 let	18	60,0	19	70,4
41-60 let	8	26,7	4	14,8
61 let ali več	4	13,3	1	3,7
Skupaj (N=57)	30	100	27	100

V tabeli 4.2 je prikazana frekvenčna porazdelitev obeh skupin udeležencev glede na starost. Tako v kontrolni (60,0%) kot v eksperimentalni skupini (67,4%) je bilo največ udeležencev starih med 21 in 40 let.

Tabela 4.3

Frekvenčna statistika izobrazba

Izobrazba	Kontrolna		Eksperimentalna	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Manj kot srednja šola	1	3,3	2	7,4
Več kot srednja šola	29	96,7	25	92,6
Skupaj (N=57)	30	100	27	100

Iz tabele 4.3 je razvidna frekvenčna porazdelitev udeležencev po izobrazbi glede na skupino. 54 udeležencev (94,7%) ima dokončano srednjo šolo ali ima višjo izobrazbo, medtem ko imajo trije udeleženci (5,3) nižjo izobrazbo od srednje šole.

4.2 Test normalnosti porazdelitve na našem vzorcu

Tabela 4.4

Test normalnosti porazdelitve na našem vzorcu

	Kolmogorov-Smirnov			
	Kontrolna		Eksperimentalna	
	<i>D</i>	<i>p</i>	<i>D</i>	<i>p</i>
BFQ				
Ekstravertnost	0,094	0,200*	0,127	0,200*
Sprejemljivost	0,078	0,200*	0,127	0,200*
Vestnost	0,131	0,199	0,136	0,200*
Čustvena stabilnost	0,106	0,200*	0,177	0,030
Odprtost	0,119	0,200*	0,118	0,200*
Lestvica iskrenosti	0,077	0,200*	0,110	0,200*
SD3				
Makiavelizem	0,089	0,200*	0,191	0,012
Narcisizem	0,097	0,200*	0,107	0,200*
Psihopatija	0,121	0,200*	0,093	0,200*
Stopnja goljufanja	0,195	0,005	0,367	0,000

Opomba: *D* – Kolmogorov-Smirnov koeficient; *p* – statistična značilnost. *p<0.05. **p<0.01

Iz tabele 4.4 je razvidno, da podatki na obeh uporabljenih lestvicah (BFQ in SD3) ustrezajo normalni porazdelitvi ($p > 0,05$). Na lestvici čustvene stabilnosti ($p = 0,030$) in makiavelizma ($p = 0,012$) v eksperimentalni skupini podatki niso ustrezali normalni porazdelitvi, prav tako na lestvici stopnje goljufanja ($p = 0,000$) v kontrolni in eksperimentalni skupini. Porazdelitev smo zato preverili še na grafičnih prikazih, ki niso pokazali večjega odstopanja od normalne porazdelitve, zato smo za vse spremenljivke uporabili parametrične teste.

4.3 Opisna statistika in primerjava med skupinama

Tabela 4.5

Opisna statistika in rezultati t-testov za neodvisne vzorce za vprašalnik BFQ glede na skupino

BFQ	Kontrolna		Eksperimentalna		t-test ^a	
	M	SD	M	SD	<i>t</i>	<i>p</i>
Ekstravertnost	61,37	10,772	66,48	11,580	0,019	0,091
Sprejemljivost	61,47	10,773	61,30	9,050	0,535	0,949
Vestnost	58,47	10,047	62,00	10,262	0,018	0,195
Čustvena stabilnost	71,73	12,026	69,89	10,920	0,545	0,548
Odprtost	59,33	7,783	65,48	9,756	0,427*	0,011
Lestvica iskrenosti	38,03	5,714	36,04	8,515	2,979	0,299

Opombe: M – aritmetična sredina; SD – standardna deviacija; *t* – testna statistika; *p* – statistična značilnost.

* $p < 0,05$. ** $p < 0,01$

$n_{\text{eksp.}} = 27$, $n_{\text{kont.}} = 30$; ^a $df = 57$

Tabela 4.5 prikazuje opisno statistiko; povprečja in standardne deviacije ter rezultate t-testov za neodvisne vzorce za vprašalnik BFQ glede na obe skupini. Udeleženci kontrolne skupine so v povprečju dosegali višje rezultate na lestvici čustvene stabilnosti in na lestvici iskrenosti. Pri vseh ostalih dimenzijah BFQ so udeleženci kontrolne skupine dosegali nekoliko nižje rezultate kot udeleženci eksperimentalne skupine. V povprečju so udeleženci eksperimentalne skupine dosegali višje rezultate na lestvici ekstravertnosti, vestnosti in odprtosti. Nekoliko nižje rezultate pa so dosegali na lestvici čustvene stabilnosti ter na lestvici iskrenosti.

Statistično značilne razlike med skupinama se pojavljajo pri dimenziji odprtosti (0,427; $p < 0,05$), saj so udeleženci eksperimentalne skupine dosegali v povprečju višje vrednosti kot kontrolna skupina. Pri ostalih dimenzijah lestvice BFQ se statistično značilnihe razlike med skupinama niso pokazale.

Tabela 4.6

Opisna statistika in rezultati t-testov za neodvisne vzorce za vprašalnik SD3 glede na skupino

SD3	Kontrolna		Eksperimentalna		t-test ^a	
	M	SD	M	SD	<i>t</i>	<i>p</i>
Makiavelizem	3,141	0,6285	3,049	0,6914	0,149	0,603
Narcisizem	3,174	0,6457	2,885	0,6289	0,000	0,093
Psihopatija	2,356	0,8614	2,358	0,7569	0,668	0,991

Opombe: M – aritmetična sredina; SD – standardna deviacija; t – testna statistika; p – statistična značilnost.* $p < 0.05$. ** $p < 0.01$ $n_{\text{eksp.}} = 27$, $n_{\text{kont.}} = 30$; ^a $df = 57$

Tabela 4.6 prikazuje opisno statistiko; povprečja in standardne deviacije ter rezultate t-testov za neodvisne vzorce za vprašalnik SD3 glede na obe skupini. V povprečju so udeleženci kontrolne skupine dosegali višje rezultate na lestvici makiavelizma in narcisizma. Nekoliko nižje rezultate pa so dosegali na lestvici psihopatije. V povprečju so udeleženci eksperimentalne skupine dosegali nekoliko višje rezultate na lestvici psihopatije ter nekoliko nižje rezultate na lestvicah makiavelizma in narcisizma. Pri dimenzijah lestvice SD3 med skupinama ni bilo statistično značilnih razlik. Vsi rezultati so primerljivi normam (Paulhus, 2013).

Tabela 4.7

Opisna statistika in rezultati t-testov za neodvisne vzorce stopnje goljufanja glede na skupino

	Kontrolna		Eksperimentalna		t-test ^a	
	M	SD	M	SD	<i>t</i>	<i>p</i>
Stopnja goljufanja	3,23	3,287	1,44	2,750	1,724*	0,031

Opombe: M – aritmetična sredina; SD – standardna deviacija; t – testna statistika; p – statistična značilnost.* $p < 0.05$. ** $p < 0.01$ $n_{\text{eksp.}} = 27$, $n_{\text{kont.}} = 30$; ^a $df = 57$

Udeleženci kontrolne skupine so dosegali višje rezultate na lestvici stopnje goljufanja kot pa udeleženci preučevane skupine tabela (4.7). Razvidna je tudi statistična razlika pri stopnji goljufanja (1,724; $p < 0,05$), saj so udeleženci kontrolne skupine v povprečju dosegali višji rezultat, kar pomeni, da so več goljufali v primerjavi z eksperimentalno skupino. Iz rezultatov razberemo, da je eksperimentalna skupina udeležencev ob prisotnosti slike z očmi goljufala manj kot kontrolna skupina ob odsotnosti le-te.

4.4 Korelacijska analiza med uporabljenimi lestvicami in stopnjo goljufanja

Opravili smo še Pearsonovo korelacijsko analizo med glavnimi lestvicami, neodvisno od skupine. Rezultati korelacij so vidni v tabeli 5.8.

Tabela 4.8

Prikaz korelacij s Pearsonovim koeficientom med lestvicami vprašalnika BFQ in SD3 ter stopnjo goljufanja

	F	S	V	Čs	O	Li	M	N	P	Sg
Ekstravertnost	1									
Sprejemljivost	0,270*	1								
Vestnost	0,247	0,505**	1							
Čustvena stabilnost	0,234	0,053	-0,069	1						
Odrptost	0,395**	0,338*	0,202	0,090	1					
Lestvica iskrenost	-0,126	0,040	-0,089	0,354**	-0,234	1				
Makiavelizem	-0,365**	0,112	-0,050	-0,011	0,059	-0,015	1			
Narcisizem	-0,589**	-0,036	-0,047	0,054	-0,161	0,127	0,429**	1		
Psihopatija	-0,357**	0,229	0,338*	0,108	0,014	-0,002	0,549**	0,595**	1	
Stopnja goljufanja	0,014	-0,025	-0,089	0,281*	-0,148	0,170	0,124	0,073	0,072	1

Opombe: E – ekstravertnost; S – sprejemljivost; V – vestnost; Čs – čustvena stabilnost; O – odrptost; Li – lestvica iskrenosti; M – makiavelizem; N – narcisizem; P – psihopatija; Sg – stopnja goljufanja. * $p < 0.05$. ** $p < 0.01$.

V tabeli 5.8 so prikazani rezultati korelacij glavnih lestvic uporabljenih vprašalnikov neodvisno od skupine. Ekstravertnost je statistično značilno pozitivno povezana s sprejemljivostjo in odrptostjo ($=0,270$; $p=0,042$), negativno pa z makiavelizmom ($= -0,365$; $p=0,005$), narcisizmom ($= -0,589$; $p=0,000$) ter psihopatijo ($= -0,357$; $p=0,006$). Sprejemljivost se statistično značilno pozitivno povezuje z dimenzijama vestnost ($=0,505$; $p=0,000$) in odrptost ($=0,338$; $p=0,010$). Vestnost se statistično značilno pozitivno povezuje z dimenzijo psihopatije ($=0,338$; $p=0,010$). Čustvena stabilnost se statistično značilno pozitivno povezuje z lestvico iskrenosti ($=0,354$; $p=0,007$) ter stopnjo goljufanja ($=0,281$; $p=0,034$).

Korelacije pa so razvidne tudi pri dimenzijah temne triade. Vse tri dimenzije med se med seboj statistično značilno pozitivno povezujejo. Makiavelizem se statistično značilno pozitivno povezuje z dimenzijama narcisizem ($=0,429$; $p=0,001$) in psihopatija ($=0,549$; $p=0,000$), prav tako se statistično značilno povezujeta narcisizem in psihopatija ($=0,595$; $p=0,000$).

Pri ostalih lestvicah nismo mogli dokazati statistično pomembnih povezav.

5 RAZPRAVA

V empiričnem delu naloge smo preverjali, katere osebnostne lastnosti se povezujejo z goljufanjem ter ali lahko fotografija z opazujočimi očmi znižuje pogostost pojavljanja goljufanja z aktivacijo učinka opazujočih oči. Na podlagi rezultatov potrjujemo glavno raziskovalno vprašanje, saj smo uspeli dokazati statistično značilne pomembne razlike med kontrolno (brez fotografije z opazujočimi očmi) in eksperimentalno (s fotografijo z opazujočimi očmi) skupino, ki je goljufala manj.

Da bi preverili, katere osebnostne lastnosti se povezujejo z goljufanjem, smo uporabili dva vprašalnika ter računalniški test z matematičnimi nalogami, ki je preverjal stopnjo goljufanja. Uporabili smo vprašalnik BFQ, ki meri pet velikih faktorskih dimenzij (ekstravertnost, nevroticizem, sprejemljivost, vestnost in odprtost) ter vprašalnik temne triade (SD3), ki zajema tri temeljne dimenzije (makiavelizem, narcisizem in psihopatija). Za preverjanje stopnje goljufanja smo uporabili računalniško različico programa z miselno-aritmetičnimi nalogami (von Hippel idr., 2005).

Raziskovalci ugotavljajo, da sta najmočnejša napovedovalca goljufanja nizko izraženi dimenziji sprejemljivosti in vestnosti (Giluk in Postlethwaite, 2015). Posamezniki, ki dosegajo višje rezultate na lestvici sprejemljivosti, so običajno bolj sodelovalni in voljni pomagati (Graziano in Tobin, 2009), situacije dojemajo kot manj konfliktno in tudi povzročajo manj konfliktov (Graziano idr., 1996). Posledično bodo takšni posamezniki manj goljufali, da bi se izognili konfliktu z drugimi. Medtem ko številne študije ugotavljajo negativno povezanost sprejemljivosti in akademske nepoštenosti ter goljufanja (Clariana, 2013; Salgado idr., 2014, Williams idr., 2010), naši rezultati niso pokazali nobene povezanosti med dimenzijo sprejemljivosti ter goljufanja. Prvo hipotezo, s katero smo predpostavljali, da se bo pri izraženosti velikih pet osebnostnih dimenzij z goljufanjem negativno povezovala dimenzija sprejemljivosti, zavračamo.

Številne študije (Clariana, 2013; Williams idr., 2010) poročajo o negativni povezanosti vestnosti in akademske nepoštenosti ter goljufanja. Že glede na teoretske predpostavke posamezniki z visoko izraženo vestnostjo ne bodo kršili pravil z goljufanjem, da bi dosegli cilj, kar so tudi empirično podprli Leduc idr. (2015). Poleg tega vestni študenti sprejemajo bolj etične odločitve, ko se odločajo, ali bodo goljufali (Bratton in Strittmatter, 2013). Medtem ko številne raziskave ugotavljajo negativno povezanost vestnosti z goljufanjem (Clariana, 2013; Williams idr., 2010), naši rezultati niso pokazali povezav. Drugo hipotezo, s katero smo predpostavljali, da se bo pri izraženosti velikih pet osebnostnih dimenzij z goljufanjem negativno povezovala dimenzija vestnosti, zavračamo.

S tretjo hipotezo smo predpostavljali, da se bo pri izraženosti velikih pet osebnostnih dimenzij z goljufanjem pozitivno povezovala dimenzija nevroticizma. Rezultati naše raziskave so pokazali statistično značilno pozitivno povezanost in so konsistentni z rezultati drugih študij (Clark, 2011; Nguyen in Biderman, 2013; Stone, Jawahar in Kisamore, 2010), ki poročajo o

pozitivnih šibkih do zmerno močnih korelacijah med dimenzijo nevroticizma in akademsko nepoštenostjo. Matematični test, ki je v naši raziskavi preverjal stopnjo goljufanja, je vseboval deset nalog, ki se stopnjujejo po težavnosti, dodatno smo poskušali pritisk ustvariti z omejitvijo časa, kar smo vizualno prikazali na ekranu pod vsako nalogo. Glede na teoretične predpostavke posamezniki z visoko izraženim nevroticizmom težkih nalog na izpitih ne interpretirajo kot izziv, temveč kot grožnja in zlahka postanejo preobremenjeni z zahtevami, poleg tega jim časovna omejitev povzroča dodaten stres. Pod pritiskom zato vidijo goljufanje kot eno izmed alternativnih možnosti za uspešno doseganje cilja, predvsem zaradi njihove potrebe po dokazovanju (Steel, 2007). Pozitivno povezanost nevroticizma in goljufanja bi lahko pripisali ustvarjenemu pritisku, ki je verjetno spodbudil goljufanje. Potreba po dokazovanju zaradi težavnosti nalog in odštevanja časa prevlada, zaradi česar je goljufanje postala alternativna, hitrejša in lažja rešitev problema. Za nevroticizem je značilna povezanost z usmerjenostjo proti cilju, predvsem zaradi pridobivanja pozitivnih sredstev in izogibanja negativnim posledicam (Payne idr., 2007), kar smo verjetno vzpodbudili s pomočjo manjše ponujene nagrade ter z opozorilom, da udeležence naprošamo, da se goljufanja izogibajo. Tretjo hipotezo, s katero smo predpostavljali, da se bo pri izraženosti velikih pet osebnostnih dimenzij z goljufanjem pozitivno povezovala dimenzija nevroticizma, torej potrjujemo.

Raziskave nakazujejo, da se z goljufanjem pozitivno povezujejo vse tri dimenzije temne triade (makiavelizem, narcisizem in psihopatija) in, da je psihopatija najmočnejši napovedovalec pojavljanja tovrstnega vedenja (Nathason idr., 2006; Williams idr., 2010). Posamezniki z visoko izraženo psihopatijo sebe dojemajo kot mojstra prevare (Giammarco idr., 2013), zaradi lastnosti kot so vase usmerjenost, impulzivnost, neustrašnost, nezanimanje za posledice in pomanjkanje samokontrole pa goljufanje dojemajo kot sprejemljivo vedenje (Turnipseed in Landay, 2018). Medtem ko številne raziskave ugotavljajo pozitivno povezanost psihopatije z goljufanjem (Nathason idr., 2006; Williams idr., 2010), naši rezultati niso pokazali povezav. Četrto hipotezo s katero smo predpostavljali, da se bo višje izražena psihopatija glede na predpostavke temne triade pozitivno povezovala z goljufanjem, zavračamo.

Posamezniki z višje izraženim narcisizmom so arogantni, usmerjeni vase, samozadostni (Emmons, 1987), pogosto se čutijo superiorne nad ostalimi kljub povprečnem nastopu (John in Robins, 1994). Zaradi tolikšne usmerjenosti vase goljufajo, da bi ohranili pozitiven vtis o sebi, poleg tega se narcisizem pozitivno povezuje z moralno vprašljivimi vedenji, tveganimi in impulzivnimi odločitvami (Chatterjee in Hambrick, 2007). Zaradi potrebe po hvalisanju, dokazovanju, izpostavljanju in občudovanosti je lestvica ekshibicionizma v vprašalniku narcisizma (NPI; Raskin in Terry, 1988) dober napovedovalec akademske nepoštenosti (Brunell idr., 2011). Predpostavljali smo, da se bo narcisizem pozitivno povezoval z goljufanjem, vendar rezultati niso pokazali povezav. Peto hipotezo, s katero smo predpostavljali, da se bo višje izražen narcisizem glede na predpostavke temne triade pozitivno povezoval z goljufanjem, zavračamo.

Glavno raziskovalno vprašanje smo preverjali s šesto hipotezo, s katero smo predpostavljali, da bo skupina z intervencijo (vpliv fotografije opazujočih oči) goljufala manj, kot skupina brez intervencije. Raziskovalci so ugotovili, da ima slika z opazujočimi očmi pozitiven učinek na povečanje prosocialnega vedenja (Burnham in Hare, 2007; Haley in Fessler, 2005; Mifune idr., 2010; Nettle idr., 2013; Raihani in Bshary, 2012; Rigdon idr., 2009). Povečanje altruističnega vedenja, ki izhaja iz zaznave, da je subjekt opazovan, izzove učinek opazujočih oči (Bateson idr., 2006) in se pojavi zaradi težnje po pridobivanju oziroma ohranjanju socialnega ugleda (Shinohara in Yamamoto, 2018). Medtem ko dosedanje študije niso uspele dokazati, da učinek slike z opazujočimi očmi znižuje goljufanje, so rezultati naše raziskave pokazali statistično značilno razliko med kontrolno (odsotnost fotografije z opazujočimi očmi) in eksperimentalno skupino (prisotnost fotografije z opazujočimi očmi). Udeleženci eksperimentalne skupine so ob prisotnosti fotografije z opazujočimi očmi goljufali manj. Baillon idr. (2013) so ugotovili, da se učinek opazujočih oči pojavi pri nalogah, ki zahtevajo socialno interakcijo z drugimi ljudmi in ne, ko gre za naloge, ki zahtevajo odločitev osebne narave. Empirični del naše raziskave je bila situacija, katere del je bila tudi družbena interakcija, saj so udeleženci naloge reševali v skupinah, zaradi česar se je glede na naše rezultate učinek pokazal. Ugotovitev, da je fotografija z opazujočimi očmi znižala goljufanje verjetno nakazuje obstoj avtomatskih kognitivnih mehanizmov, ki so se zaradi skrbi po ugledu izoblikovali skozi evolucijo (Cai idr., 2015). Ob zaznavanju subtilnih socialnih pogledov posameznik namenoma prilagodi svoje vedenje v skladu z izpolnjevanjem socialnih norm za ohranitev dobrega ugleda. Oda idr. (2011) poročajo, da altruističnega vedenja ne zvišuje strah pred posledicami, vendar skrb za socialni ugled. Ker so udeleženci teste reševali pod vtisom, da raziskava preverja povezanost med osebnostnimi lastnostmi in sposobnostjo reševanja matematično-logičnih nalog, se je zaradi tega verjetno pojavila potreba po dokazovanju in pridobivanju socialnega ugleda, saj so se želeli čim bolj izkazati. Opozorilo, s katerim smo udeležence naprošali, da se goljufanja izogibajo, je bilo izrečeno javno pred vsako skupino, kar bi lahko vzpodbudilo težnjo po izpolnjevanju socialnih norm. Ker goljufanje ni bilo kaznivo in ni nosilo posledic, pri udeležencih nismo vzpodbudili strahu pred posledicami. Manj goljufanja v eksperimentalni skupini bi lahko razložili tudi s povprečno višjimi rezultati na lestvici nevroticizma v kontrolni skupini. Nevroticizem se je pozitivno povezoval z goljufanjem, zaradi česar so udeleženci kontrolne skupine v povprečju goljufali več kot tisti v eksperimentalni skupini. Šesto hipotezo, s katero smo predpostavljali, da bo skupina z intervencijo (vpliv fotografije opazujočih oči) goljufala manj, kot skupina brez intervencije, torej potrjujemo. Kljub temu, da je raziskava razkrila razlike med skupinama, kar pomeni, da so udeleženci ob prisotnosti fotografije goljufali manj, ne moremo trditi, da je na zmanjšanje goljufanja vplivala izključno fotografija z opazujočimi očmi.

S sedmo hipotezo smo predpostavljali, da bodo posamezniki z višje izraženo psihopatijo ob prisotnosti intervencije (vpliv fotografije opazujočih oči) goljufali enako kot tisti ob odsotnosti intervence. Za posameznike z visoko izraženo psihopatijo je značilno antisocialno

vedenje, neodgovornost in pomanjkanje empatije (Hare, 2003), pomanjkanje krivde in obžalovanja (Williams in Paulhus, 2004), zaradi česar dojemajo goljufanje kot sprejemljivo vedenje. Ker se psihopatija negativno povezuje z altruizmom (White, 2014) in ker učinek opazujočih oči ob zaznavi, da je subjekt opazovan, poveča altruistično vedenje (Bateson idr., 2006), smo predpostavljali, da fotografija z opazujočimi očmi nanje ne bo imela učinka. V povprečju so udeleženci eksperimentalne skupine dosegali nekoliko višje rezultate na lestvici psihopatije. Rezultati raziskave niso pokazali statistično značilnih razlik med skupinama, kar pomeni, da so osebe z izraženo dimenzijo psihopatije v kontrolni skupini goljufale v enaki meri, kot osebe v eksperimentalni skupini. Poleg tega, da učinek opazujočih oči domnevno poveča altruistično vedenje, s katerim se psihopatija negativno povezuje, dojemajo goljufanje kot moralno in sprejemljivo vedenje, zaradi česar učinek opazujočih oči na njih ne bo deloval. Sedmo hipotezo, s katero smo predpostavljali, da bodo posamezniki z višje izraženo psihopatijo ob prisotnosti intervencije (vpliv fotografije opazujočih oči) goljufali enako kot tisti ob odsotnosti intervence, torej potrjujemo.

Za posameznike z višje izraženim narcisizmom je značilen predvsem samoobčudovanje, občutek grandioznosti in upravičenosti, potreba po hvalisanju, izpostavljanju, dokazovanju in občudovanosti, kar odraža njihov ugled v družbi (Jonason idr., 2012). Zaradi tolikšne usmerjenosti vase, osebe z višje izraženim narcisizmom pogosto goljufajo, da bi ohranili pozitiven vtis o sebi (Chatterjee in Hambrick, 2007). Ker pa fotografija z opazujočimi očmi povzroča subtilen občutek, da ga tretja oseba morda opazuje, smo predpostavili, da bodo ti zavestno prilagodili svoje vedenje v skladu z izpolnjevanjem socialnih norm za ohranitev dobrega ugleda, zaradi česar bodo goljufali manj. Ljudje že v splošnem težijo k izboljševanju lastnega ugleda, zaradi česar se altruistično vedenje pred drugimi samodejno poveča. Ko oseba zazna, da ga tretja oseba morda opazuje, lahko zavestno prilagodijo svoje vedenje (Oda, idr., 2015). Kljub obetavnim predpostavkam rezultati raziskave niso pokazali statistično značilnih razlik med skupinama. Osmo hipotezo, s katero smo predpostavljali, da bodo posamezniki z višje izraženim narcisizmom ob prisotnosti intervencije (fotografije z opazujočimi očmi) manj goljufali, zato zavračamo.

Empirični del naloge je razkril tudi nekatere druge povezave med glavnimi lestvicami uporabljenih vprašalnikov. Znotraj modela velikih pet se je ekstravertnost pozitivno povezovala s sprejemljivostjo in odprtostjo ter negativno z vsemi tremi lastnostmi temne triade. Za osebe, ki dosegajo nizke rezultate na lestvici ekstravertnosti in visoke rezultate na lestvici makiavelizma so značilne lastnosti kot so hladnost, zadržanost in previdnost, odmaknjenost, pesimizem, uživanje v samoti, racionalnost, resnost, kritičnost, koncentracija, nezanesljivost, s čimer bi lahko razložili negativno povezanost med dimenzijama. Medtem ko se narcisizem v literaturi pozitivno povezuje z dimenzijo ekstravertnosti (družabnost, očarljivost, nezainteresiranost za mnenje drugih), so naši rezultati razkrili negativno povezanost. Znotraj narcisizma kot osebnostne poteze ločujemo dve obliki in sicer prikrito in odkrito obliko, s čimer bi verjetno lahko razložili dobljeno negativno povezanost narcisizma in ekstravertnosti. Wink

(1991) piše, da je za odkrite narcise, ki so odkrito zatopljeni vase in grandiozno ekshibicionistični, značilna potreba po dominantnosti in samozadostnosti, občutki jeze in nagnjenost k ekstrovertiranosti. Za prikrite narcise, ki so prikrito zatopljeni vase ter visoko občutljivi na kritiko, pa so značilni občutki nevrednosti, defenzivnosti, anksioznosti in občutljivosti na življenjske travme, pogosteje so tudi nagnjeni k introvertiranosti. Ocenjujemo, da je v naši raziskavi sodelovalo več prikritih narcisistov, ki se nagibajo k introvertiranosti, vendar prihaja zaradi uporabe vprašalnika SD3 do konceptualnih in empiričnih prekrivanj med lastnostmi, zaradi česar nismo mogli razlikovati med oblikami narcisizma. Pokazala se je tudi negativna povezanost ekstravertnosti s psihopatijo. Za osebe, ki dosegajo nizke rezultate na lestvici ekstravertnosti in visoke rezultate na lestvici psihopatije so značilne lastnosti kot hladnost, asertivnost in iskanje vzburjenja, s čimer bi lahko razložili negativno povezanost. Sprejemljivost se je pozitivno povezovala z vestnostjo in odprtostjo. Zanimiva je bila pozitivna povezanost vestnosti in psihopatije. Medtem ko rezultati drugih študij (Muris idr., 2017) nakazujejo, da se psihopatija negativno povezuje z dimenzijo vestnosti zaradi nenadzorovanih, nediscipliniranih in impulzivnih dejanj ter eratičnega življenjskega stila, rezultati naše raziskave nakazujejo pozitivno povezanost med dimenzijama, kar je težko razložiti. Kot piše Musek (2011, str. 68) »se lahko v odvisnosti od situacij in posameznikove ciljne ter akcijske usmerjenosti pojavijo tudi povezave, ki nikakor niso v soglasju s petimi velikimi dimenzijami«. Verjetna je tudi težja diferenciacija dimenzij zaradi uporabe krajše verzije vprašalnika SD3. Povezanost se je pokazala tudi med dimenzijo nevroticizma in lestvico iskrenosti. Povezanost lahko razložimo s potrebo po dokazovanju zaradi doseganja ciljev pri nevroticizmu in težnjo po prikazovanju preveč pozitivne podobe o sebi na lestvici iskrenosti. Kot že omenjeno, posamezniki z visoko izraženim nevroticizmom težke naloge interpretirajo kot grožnjo, kar jim pozroča dodaten stres zaradi omejitve časa. Pod pritiskom zato vidijo goljufanje kot eno izmed alternativnih možnosti za uspešno doseganje cilja, predvsem zaradi njihove potrebe po dokazovanju (Steel, 2007). Smisel lestvice iskrenosti je v zaznavanju in merjenju posameznikove težnje, da o sebi podaja neupravičeno pozitivne in negativne podatke. Zelo visok rezultat na lestvici iskrenosti nakazuje na bolj ali manj namerno težnjo po prikazovanju preveč pozitivne podobe o sebi, medtem ko zelo nizki rezultati kažejo, da ima posameznik bolj ali manj namerno težnjo, da sebe prikazuje za preveč negativnega (Bucik idr., 2002). Povezave so razvidne tudi med vsemi tremi dimenzijami temne triade. Povezave med makiavelizmom, narcisizmom in psihopatijo so lahko deloma posledica prekrivanja komponent povezanih z lastnostmi zlonamerne vedenja vseh treh dimenzij med instrumenti in njihove slabe diferenciacije.

Pri ostalih lestvicah nismo mogli dokazati statistično pomembnih povezav. Odsotnost povezav lahko pripišemo manjšemu številu udeležencev, saj smo ob analizi podatkov ugotovili, da je prišlo do velikega usipa. Razlog za takšen usip lahko pripišemo neustreznemu sodelovanju udeležencev, saj ob zaključku reševanja spletnih vprašalnikov in testa niso oddajali odgovorov, ter slabše načrtovanem eksperimentu, saj bi eksperimentator vsakič moral preveriti ali so

udeleženci oddali odgovore. Razlog za pogosto neoddajanje odgovorov bi lahko pripisali tudi zmedu z »identifikacijskimi kodami«, saj je očitno veliko udeležencev pri osebnostnih vprašalnikih pozabilo zapisati izmišljeno število. Pri analizi podatkov smo namreč opazili, da so testi z matematičnimi nalogami imeli v celoti izpolnjen razdelek z »identifikacijsko kodo«, medtem ko je bil pri osebnostnih vprašalnikih izpolnjen pomanjkljivo, zaradi česar je bilo veliko podatkov neuporabnih. Kljub temu, da so bili udeleženci opozorjeni, da morajo vpisati kodo tako pred pričetkom reševanja matematičnega testa, kot pred reševanjem obeh osebnostnih vprašalnikov, so verjetno pri premiku v naslednji zavihek pozabili. Od nekaterih udeležencev smo tudi dobili povratno informacijo, da so slabo slišali podana navodila, kar bi lahko bil razlog za zmedo z »identifikacijsko kodo«, neoddajanje odgovorov in posledičen usip podatkov. Dodatna pomanjkljivost raziskave je tudi prikaz starosti s štirimi razredi, saj smo že na vprašalniku udeležencem dali možnost izbire le med štirimi kategorijami (do 20 let; 21-40 let; 41-60 let; 61 let ali več), zaradi česar nismo dobili točnih podatkov glede starosti udeležencev. Če bi vsak posameznik imel možnost napisati dejansko starost, bi lahko ugotavljali še morebitne ostale povezave z drugimi konstrukti.

6 SKLEPI

Z empiričnim delom naloge smo uspeli odgovoriti na glavno raziskovalno vprašanje, ali lahko fotografija z opazujočimi očmi znižuje pogostost pojavljanja goljufanja z aktivacijo učinka opazujočih oči. Rezultati so pokazali, da je prisotnost fotografije z opazujočimi očmi zmanjševala goljufanje v eksperimentalni skupini. Učinek opazujočih oči smo verjetno uspeli dokazati, ker je potek eksperimenta zahteval socialno interakcijo udeležencev, ki so bili pod vtisom, da raziskava preverja povezanost osebnostnih lastnosti s sposobnostjo reševanja matematično-logičnih problemov, zaradi česar se je povečala potreba po dokazovanju in skrb za socialni ugled pred drugimi udeleženci v skupini. Kljub poudarjanju anonimnosti raziskave, so udeleženci že pred pričetkom nemirno spraševali, ali bodo rezultati kje objavljeni. Prav tako so ob koncu pogosto komentirali, da so bile naloge izjemno težke in da matematike od srednje šole ne obvladajo več. To nas je napeljalo do razmišljanja, da sta bili potreba po ugledu in skrb za socialni ugled prisotni med reševanjem. S tem, ko smo udeležence opozorili, naj se goljufanja izogibajo, smo lahko ustvarili socialno normo, s katero so skladno prilagodili svoje vedenje in goljufali manj, da v skupini ne bi izstopali.

Naša ugotovitev podpira evolucijske predpostavke o obstoju avtomatskih kognitivnih mehanizmov, ki so se izoblikovali ravno zaradi skrbi po ugledu. Kljub temu, da smo uspeli dokazati statistično pomembne razlike med skupinama, ne moremo trditi, da je na zmanjšanje goljufanja vplivala izključno fotografija z opazujočimi očmi. V kolikor je učinek res deloval na udeležence, bi pomenilo, da fotografija z opazujočimi očmi res vzbuja subtilen občutek opazovanosti in posledično znižuje goljufanje, razen oseb z višje izraženo psihopatijo. Dandanes je na področju raziskovanja učinka opazujočih oči še vedno premalo študij, ki bi potrjevale oziroma zavračale njegov obstoj in povezanost z ostalimi konstrukti. V prihodnje predlagamo ponovitev raziskave na večjem vzorcu udeležencev za preverjanje delovanja učinka na goljufanje. Raziskovanje bi nato lahko razširili na področje akademske nepoštenosti in dodali druge konstrukte kot so laganje in plagiranje. Raziskovanje bi lahko razširili še na ostala dissocialna vedenja.

Dobljeni rezultati raziskave so potrdili tri hipoteze od osmih. Poleg glavnega raziskovalnega vprašanja, s katerim smo preverjali, ali lahko fotografija z opazujočimi očmi znižuje pogostost pojavljanja goljufanja z aktivacijo učinka opazujočih oči, smo uspeli potrditi še povezanost nevroticizma z goljufanjem ter da učinek opazujočih oči na psihopatijo ne deluje. Oboje se konsistentno povezuje z rezultati ostalih študij. Nova ugotovitev je pozitivna povezanost vestnosti in psihopatije, česar ne podpira nobena empirična študija. Ostalih korelacij med posameznimi dimenzijami nismo odkrili, čeprav obstajajo številni empirični dokazi, kar lahko pripišemo manjšemu vzorcu in usipu uporabljenih podatkov. Posledično nismo imeli dovolj velikega števila udeležencev z izraženimi osebnostnimi lastnostmi za natančnejšo razlago (predvsem dimenzij psihopatija in narcisizem, ker sta relativno redki). Težave so se pojavile tudi pri iskanju povezanosti posameznih dimenzij osebnosti z goljufanjem, zato z

dobljenimi rezultati težko napovemo, katere osebnostne lastnosti se povezujejo z goljufanjem (razen nevroticizem). Odsotnost vidnih odstopanj v osebnostni strukturi lahko pripišemo nereprezentativnemu vzorcu. Za bolj poglobljene ugotovitve bi bil potreben večji vzorec, kar pa glede na razpoložljiva sredstva ni bilo izvedljivo. Šibkejše korelacije so bile verjetno posledica uporabe krajše verzije vprašalnika temne triade (SD3). Močnejše korelacije bi bile razvidne ob uporabi specifičnih vprašalnikov, ki merijo vsako dimenzijo posebej.

7 VIRI

Alias, M., Rasdi, R. M., Ismail, M., in Samah, B. A. (2013). Influences of individual-related factors and job satisfaction on workplace deviant behavior among support personnel in Malaysian public service organizations. *Human Resource Development International*, 16(5), 538–557.

Allingham, M. G. in Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1(2), 323–338.

Allport, G. W. (1991). *Slop i razvoj ličnosti*. Sarajevo: Katarina.

Aluja, A., García, Ó. in García, L. F. (2003). Relationships among extraversion, openness to experience, and sensation seeking. *Personality and Individual Differences*, 35(3), 671–680.

Anderman, E. M. in Murdock, T. B. (ur.). (2011). *Psychology of academic cheating*. San Diego: Academic Press.

Aslam, M. S. in Nazir, M. S. (2011). The impact of personality traits on academic dishonesty among Pakistan students. *The Journal of Commerce*, 3(2), 50–61.

Avsec, A., Zupančič, M., in Polič, M. (2010). *Psihodiagnostika osebnosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Baillon, A., Selim, A. in van Dolder, D. (2013). On the social nature of eyes: the effect of social cues in interaction and individual choice tasks. *Evolution and Human Behaviour*, 34(6), 146–154.

Barrick, M. R. in Mount, M. K. (1991). The big five personality dimensions and job performance: A meta-analysis. *Personnel Psychology*, 44(1), 1–26.

Bateson, M., Nettle, D. in Roberts, G. (2006). Cues of being watched enhance cooperation in a real-world setting. *Biology Letters*, 2(3), 412–414.

Baughman, H. M., Dearing, S., Giammarco, E. in Vernon, P. A. (2012). Relationships between bullying behaviors and the dark triad: A study with adults. *Personality and Individual Differences*, 52(2), 571–585.

Bekkers, R. (2006). Traditional and health-related philanthropy: The role of resources and personality. *Social Psychology Quarterly*, 69(7), 349–366.

Benedik, E. (2010). Teoretski temelji ocenjevanja osebnosti v klinični psihologiji. *Psihološka obzorja*, 19(2), 107–128.

Ben-Ner, A. in Kramer, A. (2011). Personality and altruism in the dictator game: Relationship to giving to kin, collaborators, competitors, and neutrals. *Personality and Individual Differences*, 51(7), 216–221.

- Biderman, M. D., Nguyen, N. T. in Sebren, J. (2008). Time-on-task mediates the conscientiousness – Performance relationship. *Personality and Individual Differences*, 44(4), 887–897.
- Bratton, V. K. in Strittmatter, C. (2013). To cheat or not to cheat?: The role of personality in academic and business ethics. *Ethics and Behavior*, 23(3), 427-444.
- Brumbach, B.H., Figueredo, A.J. in Ellis, B.J. (2009). Effects of harsh and unpredictable environments in adolescence on development of life history strategies. *Human Nature*, 20(1), 25–51.
- Brunell, A. B., Staats, S., Barden, J. in Hupp, J. M. (2011). Narcissism and academic dishonesty: The exhibitionism dimension and the lack of guilt. *Personality and Individual Differences*, 50(4), 323–328.
- Buck, V., Boben, D. in Krajnc, I. (1997). Vprašalnik BFQ in ocenjevalna lestvica BFO za merjenje »velikih pet« faktorjev osebnosti: Slovenska priredba. *Psihološka obzorja* 6 (4), 5-34.
- Burke, L.A., Karl, K., Peluchette, J. in Evans, W.R. (2014). Student incivility: A domain review. *Journal of Managerial Education*, 38(4), 160-191.
- Burnham T.C. (2003). Engineering altruism: A theoretical and experimental investigation of anonymity and gift giving. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 50(4), 133-144.
- Burnham, T. C. in Hare, B. (2007). Engineering human cooperation. *Human Nature*, 18(2), 88–108.
- Buss, D. M. (1999). *Evolutionary psychology: The new science of the mind*. Boston: Allyn and Bacon.
- Cai, W., Huang, X., Wu, S. in Kou, Y. (2015). Dishonest behavior is not affected by an image of watching eyes. *Evolution and Human Behavior*, 36(2), 110-116.
- Caprara, G. V. in Cervone, D. (2000). *Personality. Determinants, dynamics and potentials*. Cambridge: Syndicate of the Press of the University of Cambridge.
- Cattell, R. B., Eber, H. W. in Tatsuoka, M. M. (1970). *The handbook for the Sixteen Personality Factor Questionnaire*. Champaign: Institute for Personality and Ability Testing.
- Chabrol, H., Van Leeuwen, N., Rodgers, R. in Séjourné, S. (2009). Contributions of psychopathic, narcissistic, Machiavellian, and sadistic personality traits to juvenile delinquency. *Personality and Individual Differences*. 47(7), 734–39.
- Christie, R. in Geis, F. L. (1970). *Studies in Machiavellianism*. New York: Academic Press.
- Clariana, M. (2013). Personality, procrastination and cheating in students from different university degree programs. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 30(13), 452-472.

- Clark, A. P. (2011). *The investigation of an integrity-based implicit association test* (Doktorska disertacija). North Carolina: North Carolina State University.
- Cleckley, H. (1988). *The mask of sanity*. St. Louis: Mosby.
- Costa, P. T. in McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NOE-PI-PR) and NEO Five Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. in Dye, D. A. (1991). Facet scales for agreeableness and conscientiousness: A revision of the NEO Personality Inventory. *Personality and Individual Differences*, 12(13), 887-898.
- Crown, D. F. in Spiller, M. S. (1998). Learning from the literature on collegiate cheating: A review of empirical research. *Journal of Business Ethics*, 17(8), 683-700.
- Crysel, L. C., Crosier, B. S. in Webster, G. D. (2013). The dark triad and risk behavior. *Personality and Individual Differences*, 54(4), 35-40.
- Curtis, S. R. (2013). *Breaking the rules: A study on psychopathy* (Diplomska naloga). Arizona: University of Arizona.
- Czibor, A. in Bereczkei, T. (2012). Machiavellian people's success results from monitoring their peers. *Personality and Individual Differences*, 53(4), 202-206.
- de Bruin, G. P. in Rudnick, H. (2007). Examining the cheats: The role of conscientiousness and excitement seeking in academic dishonesty. *South African Journal of Psychology*, 37(2), 153-164.
- DeAndrea, D. C., Carpenter, C., Shulman, H. in Levine, T. R. (2009). The relationship between cheating behavior and sensation-seeking. *Personality and Individual Differences*, 47(9), 944-947.
- Depue, R. A. in Collins, P. F. (1999). Neurobiology of the structure of personality: Dopamine facilitation of incentive motivation and extraversion. *Behavioral and Brain Sciences*, 22(4), 491-569.
- Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5*. (2013). Washington, D. C.: American Psychiatric Association.
- Dunlop, P. D., Morrison, D. L., Koenig, J. in Silcox, B. (2012). Comparing the Eysenck and hexaco models of personality in the prediction of adult delinquency. *European Journal of Personality*, 26(7), 194-202.
- Egan, V. in McCorkindale, C. (2007). Narcissism, vanity, personality and mating effort. *Personality and Individual Differences*, 43(8), 2105-2115.
- Emmons, R. A. (1987). Narcissism: Theory and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(2), 11-17.

- Eysenck, H. J. (1967). *The biological basis of personality*. Springfield, IL: Charles C. Tomas.
- Eysenck, H. J. in Eysenck, S. B. G. (1964). *Manual of the Eysenck Personality Inventory*. London: University Press.
- Fanti, K. A., Frick, P. J. in Georgiou, S. (2009). Linking callous-unemotional traits to instrumental and non-instrumental forms of aggression. *Journal of Psychopathological Assessment*, 31(9), 285-298.
- Francey, D. in Bergmüller, R. (2012). Images of eyes enhance investments in a real-life public good. *PLoS One*, 7(5), 37-39.
- Furnham, A, Richards, S.C. in Paulhus, D.L. (2013). The Dark Triad of personality: A 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass*. 7(3), 199–216.
- Gallagher, J. A. (2002). *Academic integrity and personality* (Magistrska naloga). Sacramento: California State University.
- Gao, Y. in Raine, A. (2010). Successful and unsuccessful psychopaths: A neurobiological model. *Behavioral Sciences and the Law*, 28(3), 194–210.
- Giammarco, E. A., Atkinson, B., Baughman, H. M., Veselka, L. in Vernon, P. A. (2013). The relation between antisocial personality and the perceived ability to deceive. *Personality and Individual Differences*, 54(6), 246–250.
- Giluk, T. L. in Postlethwaite, B. E. (2015). Big five personality and academic dishonesty: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, 72(1), 59–67.
- Gneezy, U. (2005). Deception: The role of consequences. *American Economic Review*, 95(9), 384-394.
- Graziano, W. G. in Tobin, R. M. (2009). Agreeableness. V Leary, M. R. in Hoyle, R. H. (Ur.), *Handbook of individual differences in social behavior*, (str. 46-61). New York: The Guilford Press.
- Graziano, W. G., Jensen-Campbell, L. A. in Hair, E. C. (1996). Perceiving interpersonal conflict and reacting to it: The case for agreeableness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(6), 820-835.
- Guy, C. (2013). Fotografija z opazujočimi očmi. Pridobljeno iz http://f9view.com/beautiful-girls-eyes-impressions-for-face-book-covers/beautiful-girls-eyes-face-book-covers_2.
- Haley, K. J. in Fessler, D. M. T. (2005). Nobody's watching? Subtle cues affect generosity in an anonymous economic game. *Evolution and Human Behaviour*, 26(6), 245–256.
- Hare, R. D. (2003). *The Hare psychopathy checklist – Revised. (PCL – R; 2. izdaja)*. Toronto: Multi-Health Systems.

- Hare, R. D. in Neumann, C. S. (2008). Psychopathy as a clinical and empirical construct. *Annual Review of Clinical Psychology*, 4(5), 217–246.
- Hare, R.D. (1991). *The Hare Psychopathy Checklist-Revised*. Toronto: Multi-Health Systems.
- Hechter, M. (1990). The attainment of solidarity in intentional communities. *Rationality and Society*, 2(5), 142-155.
- Hensley, L. C., Kirkpatrick, K. M. in Burgoon, J. M. (2013). Relation of gender, course enrollment, and grades to distinct forms of academic dishonesty. *Teaching in Higher Education*, 18(8), 895-907.
- Hodson, G. M., Hogg, S. M. in MacInnis, C. C. (2009). The role of "dark personalities" (narcissism, Machiavellianism, psychopathy), Big Five personality factors, and ideology in explaining prejudice. *Journal of Research in Personality*, 43(15), 686–690.
- Hunter, J. E., Gerbing, D. W. in Boster, F. J. (1982). Machiavellian beliefs and personality: Construct invalidity of the Machiavellianism dimension. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43(4), 1293–1305.
- Ivancevich, J. M., Duening, T. N., Gilbert, J. A. in Konopaske, R. (2003). Deterring white-collar crime. *The Academy of Management Perspectives*, 17(2), 114–127.
- Jakobwitz, S. in Egan, V. (2006). The dark triad and normal personality traits. *Personality and Individual Differences*, 40(2), 331–339.
- John, O. P. in Robins, R. W. (1994). Accuracy and bias in self-perception: Individual differences in self-enhancement and the role of narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66(1), 206–219.
- Jonason, P. K. in Tost, J. (2010). I just cannot control myself: The Dark Triad and self-control. *Personality and Individual Differences*, 49(6), 611–615.
- Jonason, P. K. in Webster, G. D. (2010). The dirty dozen: A concise measure of the dark triad. *Psychological Assessment*, 22(2), 420–432.
- Jonason, P. K., Koenig, B. L. in Tost, J. (2010). Living a fast life: The Dark Triad and Life History Theory. *Human Nature*, 21(4), 428–442.
- Jonason, P.K., Webster, G.D. in Schmitt, D.P. (2009). The dark triad: Facilitating a short-term mating strategy in men. *European Journal of Personality*, 23(1), 5–18.
- Jones, D. N. in Paulhus, D. L. (2009). Machiavellianism. V M. R. Leary in R. H. Hoyle (Ur.), *Handbook of Individual Differences in Social Behavior* (str. 93–108). New York: Guilford.
- Jones, D. N. in Paulhus, D. L. (2010). Differentiating the dark triad within the interpersonal circumplex. V L. M. Horowitz in S. N. Strack (Ur.), *Handbook of interpersonal theory and research* (str. 249–267). New York: Guilford Press.

Jones, D. N. in Paulhus, D. L. (2011). The role of impulsivity in the Dark Triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 51(5), 679–682.

Jones, D.N. in Paulhus, D. L. (2010). Different provocations trigger aggression in narcissists and psychopaths. *Social Psychological and Personality Science*, 1(2), 12–18.

Jones, D.N. in Paulhus, D.L. (2014). Introducing the Short Dark Triad (SD3) A Brief Measure of Dark Personality Traits. *Assessment*, 21(1), 28–41.

Josephson Institute. (2012). *The 2012 report card on the Ethics of American youth (installment 1: Honesty and integrity)*. Los Angeles: Josephson Institute of Ethics.

Karim, N. S. A., Zamzuri, N. H. A. in Nor, Y. M. (2009). Exploring the relationship between Internet ethics in university students and the big five model of personality. *Computers and Education*, 53(2), 86-93.

Kiehl, K. (2014). *The psychopath whisperer: the science of those without conscience*. New York: Broadway Books.

Küçüktepe, S. (2014). College students' cheating behaviors. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 42(1), 101-111.

Lee, K. in Ashton, M. C. (2005). Psychopathy, Machiavellianism, and narcissism in the five-factor model and the HEXACO model of personality structure. *Personality and Individual Differences*, 38(19), 1571–1582.

Lesch, K. P., Bengel, D., Heils, A., Sabol, S. Z., Greenberg, B. D., Petri, S., Benjamin, J., Müller, C. R., Hamer, D. H. in Murphy, D. L. (1996). Association of anxiety-related traits with a polymorphism in the serotonin transporter gene regulatory region. *Science*, 274(29), 1527–1531.

Levenson, M. R., Kiehl, K. A. in Fitzpatrick, C. M. (1995). Assessing psychopathic attributes in a noninstitutionalized population. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(1), 151–58.

Lilienfeld, S. O. in Andrews, B. P. (1996). Development and preliminary validation of a self-report measure of psychopathic personality traits in noncriminal population. *Journal of Personality Assessment*, 66(3), 488–524.

Livesley, W. J. (2001). *Handbook of Personality Disorders*. New York: The Guilford Press

Lynam, D.R. in Gaughan, E.T. (2011). Assessing the basic traits associated with psychopathy: Development and validation of the Elemental Psychopathy Assessment. *Psychological Assessment*, 23(1), 22-45.

Magnusson, D. (1992). Individual development: A longitudinal perspective. *European Journal of Personality*, 6(3), 119-138.

- Mazar, N., Amir, O. in Ariely, D. (2008). The dishonesty of honest people: A theory of self-concept maintenance. *Journal of Marketing Research*, 45(6), 633-644.
- McCabe, D., Trevino, L. in Butterfield, K. (2001). Cheating in academic institutions: A decade of research. *Ethics and Behavior*, 11(3), 219-231.
- McCabe, D. L in Trevino, L. K. (1997). Individual and contextual factors on academic dishonesty: A multicampus investigation. *Research in Higher Education*, 38(7), 379-396.
- McDonald, M. M., Donnellan, M. B. in Navarrete, C. D. (2012). A life history approach to understanding the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 52(5), 601-605.
- McHoskey, J. W., Worzel, W. in Szyarto, C. (1998). Machiavellianism and psychopathy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(1) 192-210.
- Mealey, L. (1995). The sociobiology of sociopathy: An integrated evolutionary model. *Behavioral and Brain Sciences*, 18(3), 523-541.
- Mednarodna klasifikacija bolezni in sorodnih zdravstvenih problemov za statistične namene, Avstralska modifikacija (MKB-10-AM)* (2008). Ljubljana: Inštitut za varajovanje zdravlja.
- Mifune, N., Hashimoto, H. in Yamagishi, T. (2010). Altruism toward in-group members as a reputation mechanism. *Evolution and Human Behavior*, 31(2), 109-117.
- Milinski, M., Semmann, D. in Krembeck, H. J. (2002). Reputation helps solve the »tragedy of the commons«. *Nature*, 4(15), 424-426.
- Miller, J. D. in Lynam, D. (2001). Structural models of personality and their relation to antisocial behavior: A meta-analytic review. *Criminology*, 39(2), 765-798.
- Millon, T., Grossman, S. Millon, C. Meagher S. in Ramnath, R. (2004). *Personality disorders in modern life*. New Jersey: John Wiley and Sons Inc.
- Murphy, P. R. (2012). Attitude, Machiavellianism, and the rationalization of misreporting. Accounting. *Organizations and Society*, 37(6), 242-259.
- Musek, J. (1993). *Znanstvena podoba osebnosti*. Ljubljana: Educy.
- Musek, J. (2010). *Psihologija življenja*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.
- Nathanson, C., Paulhus, D. L. in Williams, K. M. (2006). Predictors of a behavioral measure of scholastic cheating: Personality and competence but not demographics. *Contemporary Educational Psychology*, 31(6), 97-122.
- Nettle, D., Harper, Z., Kidson, A., Stone, R., Penton-Voak, I. S. in Bateson, M. (2013). The watching eyes effect in the dictator game: It's not how much you give, it's being seen to give something. *Evolution and Human Behavior*, 34(4), 35-40.

- Nettle, D., Harper, Z., Kidson, A., Stone, R., Penton-Voak, I. S. in Bateson, M. (2013). The watching eyes effect in the Dictator Game: it's not how much you give, it's being seen to give something. *Evolution and Human Behavior*, 34(1), 35-40.
- Nettle, D., Nott, K. in Bateson, M. (2012). »Cycle thieves, we are watching you«: Impact of a simple signage intervention against bicycle theft. *PLoS One*, 7(2), 51-73.
- Nguyen, N. T. in Biderman, M. (2013). *Predicting counterproductive work behavior from a bi-factor model of big five personality*. Florida: Academy of management, Orlando.
- Noel, C. Z. J. in Carey, J. A. (2008). Personality traits and academic attributes as determinants of academic dishonesty in accounting and non-accounting college majors. *Proceedings of American Society of Business and Behavioral Sciences*, 15(1), 604–616.
- Norman, W. T. (1963). Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(6), 574-583.
- Nowak, M. A. in Sigmund, K. (1998). Evolution of indirect reciprocity by image scoring. *Nature*, 39(3), 573–577.
- Ogilvie, J. in Stewart, A. (2010). The Integration of Rational Choice and Self-Efficacy Theories: A Situational Analysis of Student Misconduct. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 43(1), 130–155.
- Parameswaran, A. (2007). Student Dishonesty and Faculty Responsibility. *Teaching in Higher Education*, 12(2), 263–274.
- Parks-Leduc, L., Feldman, G. in Bardi, A. (2015). Personality traits and personal values: a meta-analysis. *Personality and social psychology*, 19(1), 3-29.
- Paulhus, D. L. (2013) . Dark Triad of Personality (D3-Short) . Measurement Instrument Database for the Social Science. Pridobljeno iz file:///C:/Users/Princeska/Documents/Magistrska%20naloga/Vprašalniki/SD3%20Paulhus_eng.pdf.
- Paulhus, D. L. in Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556–563.
- Paulhus, D. L., Nathanson, C. in Williams, K. M. (2004). *A new look at the link between cognitive ability and exam cheating*. Neobjavljeno delo. University of British Columbia, Vancouver, UK.
- Paulhus, D. L., Neumann, C. S., in Hare, R. D. (2015). *Manual for the Self-Report Psychopathy scales*. Toronto, Kanada: Multi-Health Systems.
- Payne, S.C., Youngcourt, S. S. in Beaubien, J. M. (2007). A meta-analytic examination of the goal orientation nomological net. *Journal of Applied Psychology*, 92(2), 128-150.

- Peabody, D. in Goldberg, L. R. (1989). Some determinants of factor structures from personality-trait descriptors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(2), 552-567.
- Petrides, K. V., Vernon, P. A., Schermer, J. A. in Veselka, L. (2011). Trait Emotional Intelligence and the Dark Triad Traits of Personality. *Twin Research and Human Genetics*, 14(01), 35–41.
- Pincus, A. L., Ansell, E. B., Pimentel, C. A., Cain, N. M., Wright, A. G. C. in Levy, K. N. (2009). Initial construction and validation of the Pathological Narcissism Inventory. *Psychological Assessment*, 21(3), 365–79.
- Pinel, P. (1806). *Treatise of insanity*. London, United Kingdom: Messers Cadell in Davies.
- Poropat, A. E. (2009). A meta-analysis of the Five-Factor Model of personality and academic performance. *Psychological Bulletin*, 135(2), 322-338.
- Raihani, N. J. in Bshary, R. (2012). A positive effect of flowers rather than eye images in a large-scale, cross-cultural dictator game. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, 279(1742), 3556–3564.
- Raskin R. in Hall C. S. (1979). A Narcissistic Personality Inventory. *Psychological Reports*, 45(2), 590.
- Raskin, R. in Terry, H. (1988). A principal components analysis of the Narcissistic Personality Inventory and further evidence of its construct validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(1988), 890-902.
- Rigdon, M., Ishii, K., Watabe, M. in Kitayama, S. (2009). Minimal social cues in the dictator game. *Journal of Economic Psychology*, 30(3), 358–367.
- Roberti, J. W. (2004). A review of behavioral and biological correlates of sensation seeking. *Journal of Research in Personality*, 38(4), 256-279.
- Rushton, J.P. (1985). Differential K theory: The sociobiology of individual and group differences. *Personality and Individual Differences*, 6(4), 441–452.
- Salgado, J. F. (2002). The Big Five personality dimensions and counterproductive behaviors. *International Journal of Selection and Assessment*, 10(2), 117-125.
- Salgado, J. F., Moscoso, S., Sanchez, J. I., Alonso, P., Choragwicka, B. in Berges, A. (2014). Validity of the five-factor model and their facets: The impact of performance measure and facet residualization on the bandwidth-fidelity dilemma. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 24(3), 325-349.
- Scherer, K. T., Baysinger, M., Zolynsky, D. in LeBreton, J. M. (2013). Predicting counterproductive work behaviors with sub-clinical psychopathy: Beyond the five factor model of personality. *Personality and Individual Differences*, 55(3), 300–305.

Schmelkin, L. P., Gilbert, K., Spencer, K. J., Pincus, H. S. in Silva, R. (2008). A Multidimensional Scaling of College Students' Perceptions of Academic Dishonesty. *The Journal of Higher Education* 79(5), 587–607.

Shaffer, J. A. in Postlethwaite, B. E. (2012). A matter of context: A meta-analytic investigation of the relative validity of contextualized and noncontextualized personality measures. *Personnel Psychology*, 65(2), 445-494.

Shinohara, A. in Yamamoto, S. (2018). No evidence for the watching-eyes effect on human impulsivity. *Frontiers in Psychology*, 9(10), 18-87.

Smith, C. S. in Hung, L. C. (2013). *Subclinical Psychopaths: How They Adapt, Their Interpersonal Interactions with and Effect on Others, and How to Detect Them*. Illinois: Charles C. Thomas.

Steel P. (2007). The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological Bulletin*, 133(2), 65-94.

Stone, T. H., Jawahar, I. M. in Kisamore, J. L. (2010). Predicting academic misconduct intentions and behavior using the theory of planned behavior and personality. *Basic and Applied Social Psychology*, 32(2), 35-45.

Turkish Language Association. (1988). *Official dictionary of the Turkish language*. Istanbul: Beyand.

Turnipseed, D. L. in Landay, K. (2018). The role of the dark triad in perceptions of academic incivility. *Personality and Individual Differences*. 135(1), 286-291.

Vedel, A. (2014). The big five and tertiary academic performance: A systematic review and meta-analysis. *Personality and Individual Differences*, 71(1), 66–76.

Von Hippel, W., Lakin, J. L. in Shakarchi, R. J. (2005). Individual differences in motivated social cognition: The case of self-serving information processing. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 1347–1357.

Watson, D. in Clark, L. A. (1997). Extraversion and its positive emotional core. V Hogan, R., Johnson, J. in Briggs, S. (ur.), *Handbook of personality psychology*, (str. 767-793). San Diego: Academic Press.

White, B. A. (2014). Who cares when nobody is watching? Psychopathic traits and empathy in prosocial behaviours. *Personality and Individual Differences*, 56(1), 116–121.

Whitley Jr., B. E. (1998). Factors associated with cheating among college students: A review. *Research in Higher Education*, 39(1), 235-274.

Williams, K. M. in Paulhus, D. L. (2004). Factor structure of the self-report psychopathy scale in non-forensic samples. *Personality and Individual Differences*, 37(4), 765-778.

Williams, K. M., Nathason, C. in Paulhus, D. L. (2010). Identifying and profiling scholastic cheaters: Their personality, cognitive ability, and motivation. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 16(2), 293-307.

Zhang, J., Paulhus, D. L. in Ziegler, M. (2018). Personality predictors of scholastic cheating in a Chinese sample. *Educational Psychology*, 31(1), 97-122.

Zuckerman, M. (2014). *Sensation seeking (psychology revivals): beyond the optimal level of arousal*. London: Psychology Press.

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
UNIVERSITÀ DEL LITORALE / UNIVERSITY OF PRIMORSKA

FAKULTETA ZA MATEMATIKO, NARAVOSLOVJE IN INFORMACIJSKE TEHNOLOGIJE
FACOLTÀ DI SCIENZE MATEMATICHE NATURALI E TECNOLOGIE INFORMATICHE
FACULTY OF MATHEMATICS, NATURAL SCIENCES AND INFORMATION TECHNOLOGIES

Glagoljaška 8, SI – 6000 Koper

Tel.: (+386 5) 611 75 70

Fax: (+386 5) 611 75 71

www.famnit.upr.si

info@famnit.upr.si

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
UNIVERSITÀ DEL LITORALE
UNIVERSITY OF PRIMORSKA

Titov trg 4, SI – 6000 Koper

Tel.: + 386 5 611 75 00

Fax.: + 386 5 611 75 30

E-mail: info@upr.si

<http://www.upr.si>

IZJAVA O AVTORSTVU MAGISTRSKEGA DELA

Spodaj podpisana Špela Cvikl, z vpisno številko 89162059, vpisana v študijski program Uporabna psihologija, 2. stopnja, sem avtorica magistrskega dela z naslovom:

Povezanost osebnostnih značilnosti z goljufanjem in učinek opazujočih oči.

S svojim podpisom zagotavljam, da je predloženo magistrsko delo izključno rezultat mojega lastnega dela. Prav tako se zavedam, da je predstavljanje tujih del kot mojih lastnih kaznivo po zakonu.

Soglašam z objavo elektronske verzije magistrskega dela v zbirki »Dela FAMNIT« ter zagotavljam, da je elektronska oblika magistrskega dela identična tiskani.

Cvikl Špela